

PÕHISEADUSE ASSAMBLEE
KAHEKÜMNE NELJAS ISTUNG

6.veebruar 1992

Juhataja: Lugupeetud assamblee liikmed, viime kõigepealt läbi kohaloleku kontrolli. Kohaloleku kontroll, palun. Kohal on 18 assamblee liiget, seega umbes 1/3 ja umbes kolmandik on kohal ka juhatusesest.

Lugupeetud kolleegid, teil peaks käes olema põhiseaduse eelnõu tekst kuupäevaga 6. veebruar 1992. Ja teile jagatakse just praegu välja ülevaadet põhiseaduse eelnõu kohta laekunud arvamustest ja ettepanekutest. Juhatus teeb ettepaneku organiseerida täna tööd järgmiselt: anda kõigepealt sõna redaktsioonitoimkonna esimehele pr. Liia Hännile, selleks et me tema kaudu saaksime ülevaate sellest tööst, mida kahe nädala jooksul on tehtud. Teisena teeb juhatus ettepaneku anda sõna hr. Jüri Raidlale selleks, et hr. Raidla ekspertide nimel selgitaks omalt poolt neid alternatiive ja neid põhilisi probleeme, mis on üles tõstatatud ekspertide poolt. Pärast nimetatud kahte ettekannet oleks võimalik assamblee liikmetel esitada nii pr. Hännile kui hr. Raidlale küsimusi. Kuivõrd nimetatud kaks dokumenti, eelnõu tekst ja ülevaade laekunud märkustest ja arvamustest on teile välja jagatud alles nüüd, tuleks pärast kahte ettekannet ja küsimustele vastamist teha töövaheaeg. Ma arvan, et peaksid töötama teematoimkonnad, sel juhul assamb-

leeliikmed saaksid iseseisvalt uurida nimetatud kahte dokumenti. Juhatus planeerib täiskogu istungit uuesti kella 15-st. On võimalik, et meil läheb siiski kahe ettekande kuulamisega ja küsimustele vastamisega kauem aega, siis me alustame pärast lõunat ka varem. Kella 15-ks või selleks kellaajaks, millal me uuesti alustame täiskogu istungiga, tuleks teematoimkondadel, kui nad peavad seda vajalikuks, esitada oma apellatsioonid veelkordselt redaktsioonitoimkonnale, et me saaksime teha täna ja homme lõplikke otsustusi. Meil on vajalik läbi arutada ka need alternatiivid, neid on kokku 17, mis on trükitud teile väljajagatud eelnõu teksti. Ka nendes küsimustes tuleb meil koos ekspertidega vastu võtta otsused.

Meil ei ole võimalik täna teile välja jagada niiniimetatud 16. peatüki teksti. Ilmselt tuleb meil otsustada, kuidas me jätkame oma tööd, kas laupäeval, pühapäeval või ka järgmise nädala lõpul. On üsna tõenäoline, et assamblee saab tugevasti õhku sisse tõmmata alles järgmise nädala lõpupoole, sest pärast 17 alternatiivi otsustamist, pärast võimalike apellatsioonide läbivaatamist vajab eelnõu veel kord läbilugemist selleks, et meie poolt tehtud otsustused sobiksid kogu tekstiga. Niisiis, kõige üldisemalt kipub minema nii, et selle lõpphääletuse, kas assamblee arvates eelnõu passib või mitte, me saame teha järgmise nädala lõpus. Kuid mine tea, võib-olla meie töö läheb kõik kiiremini ja paremini ja sellepärast on ettepanek hakata selles järjekorras peale, nagu juhatus ette paneb. Palun, kas selle töökorralduse osas on teie proteste või ettepanekuid? Ei näi olevat. Esimesena on sõna redaktsioonitoimkonna nimel toimkonna esimehel pr. Liia Hännil. Meil oli

kokkulepe, et see ettekanne on umbes 30 minutit pikk, niisii palun pooleks tunniks teie tähelepanu! Pr. Liia Hänni, palun.

L. Hänni: Lugupeetud juhatus, austatud kolleegid ja eksperdid. Põhiseaduse Assamblee eelmisest istungist möödunud aja jooksul jätkas redaktsioonitoimkond koos hr. Raidla töörühma liikmetega tööd põhiseaduse eelnõuga. Juba koostöö alguses me leppisime omavahel kokku, et arutame eelnõu kolmel lugemisel, nagu see on juba saanud traditsiooniks Põhiseaduse Assamblee töös. Jõudsime kolmanda ringiga lõpule eile lõunaks, nii et teie ees on eelnõu tänase kuupäevaga ja meie praegune istung peaks andma vastuse küsimusele, kas sisseviidud muudatused ja täiendused on assambleele vastuvõetavad. Kuna arutelu juures viibisid reeglina ka teematoimkondade esindajad, siis tahaks loota, et teematoimkonnad suudavad operatiivselt teksti suhtes oma arvamusi avaldada. Tutvustan teile ka seda põhimõtet, mille alusel muudatused on teksti sisse viidud. Reeglina olid muudatuste algatajaks eksperdid, kellel oli mõnes küsimuses assamblee eelnõus väljendatud seisukohtadest erinev seisukoht. Juhul, kui redaktsioonitoimkond nõustus muudatusettepanekuga, siis viisime teksti sisse vastava muutuse, Kuna enamasti viibisid töökoosolekutel ka teematoimkondade esindajad vastavate peatükkide osas, siis loomulikult võtsime arvesse ka nende arvamuse. Kui redaktsioonitoimkond ja eksperdid jäid eriarvamusele, või kui tehtud muudatusettepanek oli väga põhimõtteline, siis otsustasime, et tuleb otsustusõigus jätta assambleele ja teksti on sisse kirjutatud vastav alternatiiv. Nagu ma juba ütlesin, on tekstis toimunud mit-

med olulised muudatused. Üks muudatus, mis läbib kogu teksti ja millele ma tahaksin tähelepanu juhtida, on see, et eelnõusse on sisse kirjutatud mõned seadused nimeliselt, niinimetatud põhiseaduslikud seadused. Selline muudatus on tehtud kahel põhjusel. Kõigepealt selleks, et suunata meie seadusandliku süsteemi arengut ja teha seadusandjale ülesandeks reguleerida teatud valdkonnad ainult ühe seadusega, mis on nimetatud põhiseaduses.

Teiseks on seadusandluse peatükis antud nendele seadustele tugevam garantii. Nende seaduste vastuvõtmiseks ja muutmiseks on vaja suuremat üksmeelt, koosseisu häälteenamust, mis võimaldab just nimelt põhiseaduslike seaduste vastuvõtmisel saavutada ühiskondliku konsensuse.

Lubage nüüd, et ma tutvustan teile toimunud muutusi põhiseaduse peatükkide kaupa. Kõigepealt preambula. Siin on toimunud tekstis kolm muudatust. Kõigepealt lõikes 3 traditsiooniline sõnakombinatsioon, "mis on rajatud õiglusele, seadusele ja vabadusele" on ekspertide soovil ja redaktsioonitoimkonna liikmete enamuse nõusolekul asendatud sõnakolmikuga "vabadusele, õiglusele ja õigusele". Põhjenduseks on olnud see, et viide seadusele võiks olla seondatav mõttega, et Eestis ei kavandata mitte õigusriiki, vaid seadusriiki, mis on teatavasti kaks küllaltki erinevat riigitüüpi. Lõige 5 on lisandunud. Selle põhjuseks on meile väga paljudes kirjades läkitatud arvamus, et põhiseaduse eelnõu ei sätesta meie riigi eesmärki, milleks peaks olema kindlasti ka Eesti rahvuse ja kultuuri säilimise tagamine. Vastav muudatus preambulas ütleb selgelt välja, et Eesti riiklusel on ka see eesmärk. Samuti on tehtud täpsustus viimases lõikes. Te kindlasti ole-

te kursis toimuvate vaidlustega praeguse põhiseaduse eelnõu ja 1938. aasta põhiseaduse vahekorra kohta. Me leidsime, et kõige täpsem on teha konkreetne viide 1938. aasta põhiseaduse 1. paragrahvile, mis üldnormina on püsiv ka praegu ja räägib sellest, et Eestis on kõrgema riigivõimu kandja rahvas, kellel selletõttu on õigus ka vajaduse korral võtta vastu uus põhiseadus.

1. peatükis "Üldsätted" on toimunud mitmed täpsustused. On öeldud, et Eesti on demokraatlik vabariik. Sellist lisandust on nõudnud väga paljud meile saadetud kirjad, aga samuti ka eksperdid. §-s 2 on täpsuse huvides sisse toodud, et ka Eesti territoriaalveed ja õhuruum kuuluvad lahutamatu ja jagamatu tervikuna Eesti juurde ja samuti on rõhutatud mõtet, et Eesti on riiklikult korralduselt ühtne riik, mis peaks vältima soovi Eestis näiteks sisse seada föderaalriigi struktuurid.

Väga olulise mõttena on lisandunud § 4, mis hr. Adamsi esialgses eelnõus oli väljendatud preambulas ja mis seisneb selles, et Eesti Vabariigis peab Riigikogu, vabariigi presidendi ja vabariigi valitsuse ning kohtute tegevus olema korraldatud võimude lahususe ja tasakaalustatuse põhimõtetel. See on üldnorm, mis suunab kogu edasist eelnõu järgima just seda printsiipi. Praeguses redaktsioonis on viidud eelnõu teise peatükki algselt esimeses peatükis olevad sätted, mis puudutasid kodakondsust ja eestlaste õigust asuda elama Eestisse. Need sätted on formuleeritud inimese subjektiivse õigusena ja selletõttu on nende õigem koht 2. pea-

tükis, kus on õigused, vabadused ja kohustused üles loetletud.

Vast kõige rohkem muutusi on toimunud 2. peatükis. Ma ei jõua neid teile üksikasjalikult tutvustada, küll aga püüaksin tuua mõned kõige üldisemad jooned tehtud muudatuste kohta. Kõigepealt on täpsustatud õiguste gradatsioonid. Meie eelmises eelnõus oli tehtud vahet ainult kodanike ja igapäevaste õiguste vahel. Praeguses versioonis on antud seadusandjale võimalus sätestada täpsemalt igapäevaste õiguste ja teha siin mõningaid erinevusi kodanike ja mittekodanike õiguste vahel. Sellised võimalused on jäetud näiteks õiguste suhtes kuuluda ühendustesse, valida tegevusala ja töökohta, siin on mõeldud töölubade sisseseadmist, ja veel mõnes muus sättes. §-s 11 meie praeguses eelnõus on sätestatud üldprintsiip, millele peavad vastama piirangud. See on kooskõlas põhiseadusega ja vajalik demokraatlikus ühiskonnas. Piirangud ei tohi moonutada piiramatute õiguste ja vabaduste olemust. See on samuti üldnorm ja suunav printsiip kõigi teiste sätete jaoks.

Praeguses eelnõus on püütud tagada seda eesmärki, mis oli meil juba eelmise eelnõu tegemisel, see on, et piirangud peavad olema sätestatud põhiseaduslikult. Just see tagab inimese kaitse ja on praegu eriti tähtis, sest meie ühiskond ei ole veel arvestanud, harjunud arvestama inimese vajadustega. Õiguste ning vabaduste väga täpne piiritlemine põhiseadusega on vajalik. Õiguste kataloog, mis oli eelmises eelnõus, on täiendunud rea õigustega:

§-s 13 õigusriigi ja seaduse kaitsele, § 16 õigus elule, §-s 17 au ja hea nime kaitse, mis on ju sisuliselt inimväärikuse kaitse, §-s 25 õigus moraalse ja materiaalse kahju hüvitamisele, §-s 39 autoriõiguste kaitse, terviklikumalt kui ta oli meie eelmises eelnõus. Ja §-s 42 keeld riigiasutustel ja kohalikel omavalitsustel koguda ja talletada andmeid inimeste arvamuste ja veendumuste kohta. Väga oluliselt on täpsustunud paljude paragrahvide sisu. Kõigepealt ma tahaksin juhtida tähelepanu kodakondsust sätestavale paragrahvile, § 8. Meie eelmises eelnõus sisaldunud teksti kohta oli väga palju kriitilisi märkusi just selles osas, et see ei võimaldanud täpselt aru saada, kes ikkagi saavad kodakondsuse Eesti Vabariigis sündinuna. Praegu on täpselt §-s 8 1. lõigus lahti kirjutatud sünnijärgsuse põhimõtted. Ja 2. lõik täpsustab seda ja annab inimesele õiguse taastada sünnijärgne kodakondsus.

§ 8 3. lõik kaitseb samuti sünnijärgse kodaniku õigusi, öeldes, et sünnijärgselt kodanikult ei saa tema kodakondsust ära võtta.

§ 8 4. lõigu mõte on selles, et välistada kodakondsusele poliitilist sisu. Ütleb, et veendumused ei saa olla kodakondsuse äravõtmise põhjuseks.

Oluliselt on täpsustatud ka § 32, mis räägib omandiõigusest, kuigi meie eelnevas eelnõus esitatud tekst oli täies vastavuses 1938. aasta põhiseaduse tekstiga, tuli selle sätte kohta väga palju märkusi. See näitab, et praeguses olukorras on Eesti ühiskonnas just omandiküsimus väga põ-

himótteline ja antud olukorras vajab omand palju selgepiirilisemat kaitset, kui see oli näiteks vajalik 1938. aastal. On ettepanekuid, et põhiseaduses oleks selgelt öeldud, et omand on püha ja puutumatu. Me leidsime siiski, et siin ei tasu kalduda teise äärmusse, hakates fetišeerima eraomandust, vaid leidsime, et piisab, kui öelda, et omand on puutumatu.

Niisiis, praegune redaktsioon tagab ühelt poolt omandi kaitse, sätestades selle puutumatus, kõigi omandi võrdse kaitse, lisaks õiglasele hüvitusele on sisse toodud kohese hüvitamise põhimõte ja õigus vaidlustada mitte ainult vara võõrandamist, vaid ka hüvitus ja selle suurus. Kuid teiselt poolt on peetud vajalikuks sisse tuua ka garantiid ühiskonnale kitsarinnalise omanikuhuvi eest ja selles sättes on öeldud, et omandit ei tohi kasutada üldiste huvide vastaselt ja samuti on riigil õigus seada sisse piirangud teatud liiki varade omandamisele.

Üks muutus, mis veel läbib 2. peatükki, on see, et kõik õigused ja vabadused on sõnastatud inimese subjektiivse õigusena. Näiteks kas või paragrahv, mis räägib omandiõigusest. Eelmine versioon - omandiõigus on kindlustatud, on lahti kirjutatud kui igäühe õigus. See võimaldab inimesel pöörduda kohtu poole oma subjektiivsete õiguste rikku-mise puhul, kusjuures § 15 kohaselt võib kohtuasja läbivaatamisel igäüks nõuda mis tahes asjasse puutuv õigusakt või toiming põhiseadusevastaseks tunnistada. See tähendab, et

Eesti Vabariigis tuleb kodanikepoolne initsiatiiv põhiseaduse järgimiseks ja samuti antakse kohtule võimalus mitte rakendada mis tahes õigusriiki, kui see on põhiseaduse vastane või vastuolus põhiseaduse üldise mõttega. Niisiis on antud inimesele hoovad oma õiguste ja vabaduste kaitseks. See tugevdab ühtlasi ka kohtuvõimu autoriteeti kolmanda sõltumatu võimuna. Mõnes mõttes on vähem üldfilosoofilisi sätteid, mida leidis 1938. aasta põhiseaduses ja mida oli mõningaid ka meie eelmise eelnõu versioonis. Põhjuseks oli, et on väga ohtlik omavahel segi ajada sätteid, mis ei normeeri, mis on üldised, ja normerivaid sätteid, mis võib anda kohtutele võimaluse hakata põhiseaduse 2. peatüki sätteid selektiivselt rakendama. Muudatused on toimunud selle peatüki struktuuris, Meie esialgne ülesehitus põhines teatavasti sellel, et olid eristatud ü igauhe ja kodanike õigused. Praegune süsteem tugineb õiguste iseloomul. Samas peatükis on ka üks alternatiiv, see on § 48 ja käsitleb küsimust, kas mittekodanikel on õigus ühineda erakondadesse. Ma jälgin kella ja leian, et nii põhjalikku ülevaadet ma kõigi peatükkide osas anda kahjuks ei suuda, siiski ma püüan tähelepanu juhtida mõnele olulisemale lõigule.

Juhataja: Proua Hänni, ma vabandan segamast, kuid ma arvan, et meie töö eesmärk ongi minna kurssi nende muudatustega, mis on toimunud. Kui assambleeliikmed sellega soostuvad, siis mul on küll ettepanek aega mitte kokku hoida selle arvelt, millega me tegelema peamegi. Olete nõus? Proua Hänni, palun.

L. Hänni: III peatükis on liidetud esialgse eelnõu kaks paragrahvi ja sellega ületatud vastuolu eelmises redaktsioonis, kus ei olnud päris selge, mida tähendab kõrgeima

riigivõimu teostamine ja kõrgema riigivõimu teostamine. Nüüd on see säte selge ja on loetletud need hoovad, kuidas rahvas teostab kõrgeimat riigivõimu. See on Riigikogu valimised, rahvahääletus ja alternatiivina sees vabariigi presidendi valimised. Sellest loetelust on jäänud välja kohalike omavalitsuste valimine ja seda mitmel põhjusel. Kõigepealt arutelu selle üle, kas omavalitsuse volikogude valimine on riigivõimu teostamine, kaldub selles suunas, et on otstarbekas eristada need kaks võimutasandit ja kuna meil §-s 154 on öeldud, et omavalitsused tegutsevad iseseisvalt, siis juriidilise korrektsuse huvides jäi see säte või see norm praegusest eelnõust välja.

§-s 58, mis oli eelmises eelnõus ja §-s 49 on samuti põhimõtteline muutus. Kui eelmises versioonis oli selgelt öeldud, et hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad karistust kinnipidamiskohades, siis praeguses redaktsioonis ei ole põhiseaduslikult nende inimeste hääleõigust piiratud, vaid on delegeeritud see õigus seadusandjale. Me näeme ette, et demokraatia süvenemisega võib Eesti jõuda olukorda, kus ei ole vajadust piirata süüdimõistetute hääleõigust, ja sel juhul võib seadusandluse muutmiselega selle läbi viia, ilma et meil oleks vajadust muuta põhiseadust.

Üks säte sellest peatükist "Rahvas", mis esialgselt oli olemas, see on rahvahääletuse korraldamine, on viidud seadusandlusev peatükki, sest rahvahääletus seondub põhiliselt seaduste vastuvõtmisega ja selletõttu on tema koht vast õigem just nimelt seadusandluse juures.

IV peatükk. Riigikogu. Siin on §-s 61 toimunud muudatus. Nimelt on öeldud, et Riigikogu liikmete volitused alga-

vad valimistulemuste väljakuulutamise päevast. Eelmises redaktsioonis oli selleks Riigikogu kokkutulek.

Samuti on täpsustatud, et Riigikogu liikme vande sisuks on jääda ustavaks Eesti Vabariigile ja tema põhiseaduslikule korrale. Palju täpsemalt on lahti kirjutatud endine § 56, mis rääkis sellest, et Riigikogu liiget asendatakse, kui ta läheb teatud ametikohtadele. Praegu on sellisteks ametikohtadeks, kus antakse Riigikogu liikmele asendamise võimalus, ainult see, kui Riigikogu liiget asub tööle valitsuse liikmena. Kõigil muudel juhtudel Riigikogu liikme volitused lõpevad. See tähendab Riigikogu liige ei tohi olla üheski muus riigiametis.

L. Hänni: Täpsemalt on sätestatud ka asendusliikme staatus. On öeldud, et tal on kõik samad õigused ja kohustused, mis on riigikogu liikmel.

On lisandunud üks uus §, see on § 68 - Riigikogu korraliste istungjärkude toimumise aja kohta. Me leidsime, et seda on vaja ka põhiseaduslikult reglementeerida, et Riigikogu töökorraldus saaks mingi põhiseadusliku aluse. Selles punktis on alternatiiv § 71, mis räägib Riigikogu otsustusvõimelisest foorumist. See vaidlus on olnud meil mitmel korral arutusel, kuid ekspertide tungival soovil ta jätkub praegu. Laieneb nende isikute ring, kelle poole Riigikogu liikmel on õigus pöörduda arupärimisega. Nimelt on selles loetelus praegu kõik need ametiisikud, keda nimetab ametisse Riigikogu.

Peatükk 5. "Vabariigi president". Selles peatükis on § 79 alternatiiv selle kohta, et vabariigi presidendil võiks olla põhiseaduse muutmise algatamise õigus. Samuti on lisandunud teine alternatiiv selle kohta, et vabariigi president nimetab vabariigi valitsuse ettepanekul ametisse maavanemad.

Alternatiiv on ka selles eelnõu blokis, mis puudutab vabariigi presidendi valimise korda. Eelnõusse on praegu sisse kirjutatud kaks teed: vabariigi presidendi valib riigikogu. § 80 lõige 4 määrab riigipea valimise täpsema korra ja alternatiiv otsevalimiste puhul sellisel kujul on ette valmistatud ekspertide poolt, kes toetavad vabariigi presidendi otsevalimist. Oluliselt on täpsustatud ka seda, mis juhtub, kui vabariigi president ei saa oma volitusi täita, s.o. § 83 ja on öeldud, et kui ta ei saa neid täita, kehtvalt täita või siis peab olema selle kohta riigikohtu otsus või kui ta ei saa neid seaduses sätestatud juhtudel ajutiselt täita, sel juhul lähevad Riigikogu juhatajale üle presidendi ülesanded. Ja juhul, kui selline võimetus oma kohustusi täita, kestab üle kolme kuu, siis asutakse uue vabariigi presidendi valimistele. Selles osas on ka alternatiiv, mis näeb ette, et vabariigi presidendi ülesandeid ei hakka täitma mitte Riigikogu juhataja, vaid peaminister. Vabariigi Valitsuse pädevuses, mille sätestas §-s 87 toodud loetelu. Veel on lisandunud punkt 8, mille kohaselt Vabariigi Valitsusel on õigus loodusõnnetuste ja katastroofide korral või nakkushaiguste leviku tõkestamiseks välja kuulutada eriolukord riigis või selle üksikus osas. Oluliselt on täpsustatud ka valitsuse ametisse nimetamise korda, see on § 89 ja selles sisaldub ka üks alternatiiv, mis seisneb selles, kas vabariigi presidendil on õigus jätta ametisse nimetamata peaministri poolt esitatud valitsuse koosseis.

Võrreldes eelmise vabariigi valitsuse ametisse nimetamise korraga, on nii vabariigi presidendile jäetud ainult üks katse endise kahe katse asemel. Küll aga an-

takse Riigikogule võimalus nimetada või leida enda hulgast peaministri kandidaat mitmel katsel. Seda piirab ainult tähtaeg, et valitsuse moodustamine tuleb lõpetada 60 päeva jooksul. Juhul, kui Riigikogu selle aja jooksul valitsuse ametissepanekuga toime ei tule, tulevad Riigikogu erakorralised valimised. Oluliselt, oluline mõte on lisandunud ka § 96, mis räägib vabariigi valitsuse töökorraldusest. Lõikes 2 on täpsustatud, et valitsus teeb oma otsused asjaomase ministri ettepanekul. See peaks tagama ka ministrite poliitilise vastutuse valitsuse liikmena. § 97 on sisse toodud üks oluline, uus tasakaalumehhanism seadusandliku ja täidesaatva võimu vahel. Nimelt on sätestatud, et valitsuse või peaministrile umbusalduse avaldamise korral võib vabariigi president 3 päeva jooksul valitsuse ettepanekul kuulutada välja Riigikogu erakorralised valimised.

Meile on korduvalt ette heidetud seda, et meie eelnõu on liiga Riigikogu-keskne, et täidesaatval võimul ei ole piisavat kohta meie võimukolmnurgas ja see säte peaks võimaldama vajaliku tasakaalu seadusandliku ja täidesaatva võimu vahel. § 98 sisaldab samuti alternatiivi, mille on sõnastanud eksperdid ja mis sisaldab teistsugust võimalust siduda eelnõu usaldusküsimusega, kui seda oli välja pakutud assamblee eelnõus. Seadusandluse peatükis on §-s 103 lisandunud ka alternatiiv, mis näeb ette, et vabariigi presidendil on seadusandliku algatuse õigus põhiseaduse muutmiseks. Kui jälgida meile laekunud ettepanekuid, siis väga paljudes nendest sisaldub mõte, et vabariigi presidendil peaks olema seadusandliku initsiatiivi õigus, kuid ka ekspertide arvamus oli selline, et seda õigust ei peaks igal juhul laiendama kõigi seadusandlike aktide osas, see õigus

võiks olla põhiseaduse muutmiseks. Ekspertide ettepanekul on lisandunud veel alternatiiv või õieti kaks alternatiivi selles paragrahvis, mis näeb ette teatud reeglid seadusandliku algatuse osas selliste seaduseelnõude suhtes, mis võivad olla erilise tähtsusega Eesti riigi kaitsejõudude korralusel ühelt poolt ja teiselt poolt selleks, et Riigikogul peaks olema õigus tellida vabariigi valitsuselt eelnõu, mida ta peab soovitavaks. §-s 104 on samuti uus säte põhiseaduse eelnõus ja see sisaldab loetelu nendest seadustest, mis on põhiseaduslikud ja mille vastuvõtmiseks ja muutmiseks on vaja Riigikogu koosseisu häälteenamust.

Edasise arutluse all on ka §-s 107 väljendatud alternatiiv, millise häälteenamusega saab vabariigi presidendi poolt tagasi saadetud seaduse Riigikogus uuesti vastu võtta. Siin on alternatiivis välja pakutud, et see peaks toimuma koosseisu häälteenamusega.

Rahanduse ja riigieelarve peatükis ei ole olulisi muutusi, on ainult täpsustus §-s 111 - Eesti Pank korraldab raharinglust ja seisab hea rahvusliku raha stabiilsuse eest. Just see viimane mõte on uus, et panga ülesandeks on garanteerida Eesti rahvusliku valuuta stabiilsust.

9. peatükis - välissuhted ja välislepingud, on endiselt vaieldav § 122, mis sätestab oma esimeses lõikes Eesti Vabariigi riigipiiri. Siin on terve rida argumente, et põhiseaduses konkreetsele lepingule viitamine võib teha võimatuks igasugused läbirääkimised riigipiiri osas, sest neid võib kvalifitseerida kui põhiseadusevastast tegevust ja selletõttu on veel kord pakutud võimalust kaaluda antud sätte otstarbekust. Alternatiivne võimalus on sõnastada Eesti Va-

bariigi riigipiiri määrav põhimõte põhiseaduse rakendusotsuses, et ta kusagil siiski oleks täpselt ja selgelt fikseeritud, ja öelda, et Eesti Vabariigi kehtiv riigipiir on nii, nagu ta oli okupatsiooni alguses 16. juunil 1940. aastal.

Riigikaitse. §-s 124 3. lõigus, mis on uus, võrreldes eelmise eelnõuga, on sätestatud kaitseväeteenistuses oleva kodaniku õiguslik staatus, on tehtud viited nendele põhiseaduse sätetele, mida ei tohi piirata ka kaitseväeteenistuses oleva kodaniku jaoks. Uuesti on taastatud meie vahepealses arutluses kõlanud põhimõte, et Eesti Vabariigi kaitsekontseptsioon või kaitsepõhimõtted peaksid eristama rahuaja režiimi ja sõjaaja režiimi. Ja vastavalt sellele peaks kaitsejõudude korraldus olema ka korraldatud vastavalt rahuaja riigikaitse ja sõjaaja riigikaitse seadusele. Samuti on uuesti toodud tagasi see põhimõte, et rahuajal juhiks kaitseväge kaitseväge juhataja, aga sõjaajaseisukorra ajal nimetatakse riigikogu poolt ametisse kaitseväge ülemjuhataja, kelle volituste ulatus on erinev kaitseväge juhataja omast. §-s 129 on täpsustatud korda, kuidas võib välja kuulutada erakorralise seisukorra. Meie eelmises versioonis toimus see ainult Riigikogu otusega, kuid praegu on täpsustatud korda, sätestades, et see toimub vabariigi presidendi või vabariigi valitsuse ettepanekul Riigikogu koosseisu häälteenamusega väljakuulutatud otsuse alusel.

Riigikontrolli peatükis on tekst väga vähe muutunud. Ainult § 133 4. lõiku on sisse toodud osaku mõiste, et anda võimalus kontrollida ka selliste riikliku omandi osalusega ettevõtete majandustegevust, mis ei põhine aktsiaseltsil.

12. peatükk "Õiguskantsler". Siin on toimunud põhimõteline muutus. Nimelt õiguskantsleri institutsiooni, õiguskantsleri pädevust on täpsemini sätestatud, kusjuures endises, eelmises eelnõus väljendatud mõte, et õiguskantsler peaks kontrollima seadusandliku ja täidesaatva ning omavalitsuste tegevust, on asendatud mõttega, et ta peaks jälgima nende organite õigustloovate aktide vastavust põhiseadusele ja seadustele. Seega on temalt ära võetud järelevalve, tegevuse järelevalve roll ja asendatud see pigem seadusandluse ja õigussüsteemi kujunemise järelevalvega. See on muutus, mis kindlasti vajab ehk pikemat põhjendust. Ma usun, et ka siin on eksperdid vajaduse korral valmis assambleele selgitama, miks selline muutus on vajalik. Tõepoolest tekkis meil oht, et õiguskantsleri kaudu võib uue nimetuse all jääda püsima prokuratuur kui rangetl tsentraliseeritud ametkond. Praeguses redaktsioonis ei ole õiguskantsleril oma ametkonda, tal on ainult kantselei, mille põhitöö peaks seisnema seadusandlike aktide analüüsis.

Peatükis "Kohus" on püütud lahendada seda dilemmat, mida me ei suutnud lahendada, see on vastuolu kohtunike nimetamise vahel lametisse eluaegselt ja nende vabastamise vahel ametist siiski teatud kindlatel juhtudel. Praegune § 147 redaktsioon sätestab, et kohtunikuks nimetatakse isik eluaegselt, kusjuures tema ametist vabastamine tähendab tema vabastamist, mitte kohtuniku nimetuse äravõtmist, vaid ainult tema vabastamist ametiülesannetest. Selgelt on välja öeldud ka põhimõte, et kohtunikud ei tohi olla peale seaduses ettenähtud juhtude üheski muus valitud või nimetatud ametis.

On muutunud ka kord, kuidas nimetatakse ametisse Riigikogu liikmed. Nimelt § 150 2. lõik ütleb, et nad nimetatakse ametisse Riigikogu poolt riigikohtu esimehe ettepanekul, kusjuures kohtunikud nimetab ametisse vabariigi president riigikohtu ettepanekul. Teatavasti eelmises redaktionis oli meil kõigi kohtunike ametisse nimetamise kord läbi Riigikogu riigikohtu esimehe ettepanekul. Meie eelnõule tehti mitmeid etteheiteid selles suhtes, et see ei taga piisavalt kohtuvõimu sõltumatust seadusandlikust võimust ja praegune versioon, kus ainult riigikohtu liikmed saavad oma mandaadi Riigikogult, on põhjendatud, sest riigikohus on ühtlasi põhiseadusliku järelevalve kohus ja selle tõttu peab omama autoriteeti seadusandja silmis. Teiselt poolt aga kohtunike kaader saab oma mandaadi vabariigi presidendi kaudu, tagades sellega nende sõltumatuõse.

Praeguses eelnõus on välja jäänud paragrahv, mis sätestas prokuröride koha, üsnagi ebamäärase koha, ja on jäetud kogu kohtukorralduse ja kohtu mentluse täpsem sätestamine seaduse hooleks. § 151 loetleb ainult need institutsioonid, mille täpsem korraldus tuleb seadusega täita, see on esindus, kaitse, riiklik süüdistus ja seaduslikkuse järelevalve.

§ 152 sisaldab mehhanismi, kuidas toimub õigusaktide kehtetuks tunnistamine.

Teises peatükis on sme sätestasime põhimõtte, et iga inimene võib kohtusse kaevata mis tahes õigusakti või ka ametiisiku tegevuse, kui see on tema arvates vastuolus põhiseadusega. § 152 näeb ette, et selline kohtuasi peab oma mentluses jõudma riigikohtuni, sest riigikohtul on

antud õigus tunnistada kehtetuks mis tahes seadus või muu õigusakt, kui see on vastuolus põhiseaduse sätte ja mõttega.

"Kohalik omavalitsus". See peatükk on saanud väga palju kriitikat. Meil oli kokkusaamine omavalitsuse esindajatega. Nad viibisid meie ühisel töökoosolekul, esindatud oli maaomavalitsuste liit, Linnade Liit ja valdu asutav liit. Me vaidlesime üsnagi tuliselt selle üle, milline peaks olema kohalike omavalitsuste peatükk põhiseaduses. Põhiline vaidlusteema on see, millised on Eestis omavalitsuse subjektid. Siin ei koorunud välja ühtset seisukohta. Omavalitsuse esindajate hulgas on samuti kaks arvamust nagu assamblees ja selles arutelus koorus välja kolm erinevat võimalust selle küsimuse lahendamiseks. Esiteks mitte sätestada põhiseaduslikult omavalitsuse subjekte, nagu see oli meie eelmise eelnou redaktsioonis. Teine võimalus on sätestada ainult need omavalitsuse subjektid, mille üle vaidlusi ei ole. See lähenemisviis on omaks võetud praeguses redaktsioonis, ja kolmas võimalus, millele rõhusid maa-omavalitsuste kohalviibinud esindajad, oli see, et me jääksime peatuma 1938. aasta põhiseaduse tekstil. Me leidsime redaktsioonitoimkonnas koos ekspertidega, et otstarbekas on siiski põhiseaduslikult sätestada need omavalitsuse subjektid, mille üle praeguses olukorras mingeid vaidlusi ei ole. Need on vallad ja linnad. Kõik ülejäänud omavalitsuse subjektid, nende moodustamise kord ja alused peaksid olema sätestatud seadusega. Me loodame, et selline lähenemisviis võimaldab Eesti omavalitsussüsteemi loomulikult välja arendada ja et me praeguses staadiumis ei hakkaks otsustama olukorras, kus otsused ilmselt ühiskonnas ei ole veel küpsenud.

Omavalitsuste peatükis on lisandunud §-s 158 müte, mis lähtub kohalike omavalitsuste Euroopa hartast ja mille kohaselt kohalike omavalitsuste, omavalitsuste piire ei tohi muuta vastavate omavalitsuste arvamust ära kuulamata.

"Põhiseaduse muutmine." Siin on toimunud täpsustus korra osas, kuidas põhiseadust muuta. Teatavasti oli meil selleks kolm võimalust: rahvahääletus, Riigikogu kaks järjekordulist koosseisu ja Riigikogu üks koosseis, kusjuures oli ette nähtud erinev häälteenamuse nõue Riigikogu kahe koosseisu ja ühe koosseisu jaoks. Praeguses redaktsioonis on tehtud ettepanek, et Riigikogu kahe koosseisu korral peab põhiseaduse muutmiseks Riigikogu 1. koosseis selle vastu võtma häälteenamusega ja teine koosseis 3/5-lise häälteenamusega. Eelmises redaktsioonis oli mõlemal juhul vajalik koosseisu poolthäälte enamus, koosseisu häälteenamus, nii et antud juhul on mõnevõrra karmistatud põhiseaduse muutmise korral Riigikogu kahe koosseisu jaoks, kuid teiselt poolt on tehtud veidi lihtsamaks põhiseaduse muutmise Riigikogu ühe koosseisu poolt. Praegu on see tehtud § 166 redaktsioonis kahe-etapiliseks. Kõigepealt peab Riigikogu võtma vastu otsustuse selle kohta, et eelnõu soovitakse muuta kiireloomuliselt. Selline otsus võetakse vastu 4/5-lise häälteenamusega ja eelnõu enda muutmiseks, vastuvõtmiseks on vaja Riigikogu 2/3-list häälteenamust endise 4/5-lise koosseisu häälteenamuse vastu. Meie naaberriikide põhiseaduslike seaduste selle osa analüüs näitab, et niivõrd rasket põhiseaduse muutmise korral ei ole otstarbekas sisse seada, seda ei ole peaaegu üheski riigis,

ja me leidsime, et 2/3-line häälteenamus peaks olema see, mis tagab ühelt poolt põhiseaduse vajaliku stabiilsuse, kuid teiselt poolt küpsenud ühiskondliku vajaduse korral võimaldab põhiseadust siiski muuta. Samuti on viimase sättena lisandunud mõte, et põhiseaduse muutmist ei saa samas küsimuses algatada enne ühe aasta möödumist sellest ajast, kui põhiseaduse muutmise ettepanek tagasi lükati.

Ma jõudsin praegu oma ülevaatega teksti muutuste osas lõpule. Peab ütleva, et eelnõu tegemine on peaaegu nagu Tallinna linna ehitamine, mis ei pruugigi valmis saada, aga Ülemiste Vanake võib minna närviliseks ja närvilisuse tundemärke meie ühiskond juba ka ilmutab. Siiski on selge, et ka praeguse eelnõu redaktsioon ei ole täiuslik, see oli keelelisel analüüsil Keele ja Kirjanduse Instituudis, kuid liialt lühikese aja tõttu ei saa öelda, et ka see analüüs oleks täielik. Meil on olemas kokkulepe, et Keele ja Kirjanduse Instituut jätkab tööd keelelise ekspertiisi osas, aga praegu teie ees olev eelnõu on sellises seisus, nagu ta me ta ette valmistada jõudsime. Aitäh.

Juhataja: Suur tänu redaktsioonitoimkonnale ja pr. Liia Hännile!

Ekspertide esindajana esineb järgmisena hr. Jüri Raidla. Palun. Ja selle ettekande ajalised piirid peaksid olema sellised, et me saaksime lõpetada kell pool üks.
Hr. Jüri Raidla, palun.

J. Raidla: Lugupeetud juhataja, lugupeetud Põhiseaduse Assamblee liikmed! Lubage mul ekspertide grupi poolt teid tänada ja avaldada siirast lugupidamist võimaluse eest üle mõningase aja taas jagada teiega arvamusi ja seisukohti Eesti Vabariigi uue põhiseaduse kohta.

Põhiseaduse eelnõu süünd on olnud heitlik ja raske, kuigi ta võinuks olla ka lühem ja hõlpsam. Kuid ka pikal ja raske valmimislool on oma plusspool. Me kõik oleme kasvanud koos põhiseaduse eelnõu töötlemisega. Kui me septembris alustasime, olime kõik algajad. Täna on siin saalis aga vähemalt 60 põhiseaduse spetsialisti, kes juba ainuüksi põhiseaduse preambula täitmise nimel on võimelised käsitletavat põhiseadust ka tõlgendada. See tähendab, me ei pea mitte olema ainult põhiseaduse kirjatähe ülestähendajad, vaid peame suutma olla ka põhiseaduse vaimu edasiandjad ja edasikandjad. See on üks Põhiseaduse Assamblee olulistest missioonidest meie rahva ees, mille täitmiseks on möödunud neli kuud tõsiselt valmistatud ja milleks ollakse täna ilmselt ka valmis.

Käesoleva põhiseaduse eelnõu süünd on ilmselt olnud hirmu ja armu omavahelise võitluse ere näide. See hirm ja arm on olnud põhiliselt poliitilist laadi. Need hirmud ja armud on olnud täiesti mõistetavad ning nad on väljendunud põhiseaduse enamikes peatükkides. Kõige selgepiirilisem on olnud hirmu ja armu vahetõrke suhte parlament ja president käsitlemisel. Ühed tunnevad hirmu nn. presidendidiktatuuri eest, teiste jaoks pole vähem jube nn. parlamenditürannia. Ühed unnevad hingetäitvat sümpaatiat parlamendi suhtes, teiste jäägitu armastus kuulub jälle r presidendile. Kesktõõ leidmine nende vahel polegi nõnda lihtne. Ometi oli ekspertide

ülesandeks selliste lahendite konstrueerimine, mis võimaldaks tekkinud dilemmasid lahendada. Me oleme arvamusel, et Põhiseaduse Assamblee 6. veebruari 1992.a. eelnõu koos esitatud alternatiividega võib osutada rahuldavaks lahendiks. 6. veebruari eelnõu on traditsioonilise parlamentarismi ja moodsa presidentluse süntees.

Viimased 3 nädalat on olnud väga intensiivse töö periood. Meie töögrupp võttis vastu Assamblee juhataja ning juhatuse ettepaneku töötada ekspertidena Assamblee projekti kallal. Koos redaktsioonitoimkonnaga leiti, et märksa viljakam kui kirjaliku retsensiooni esitamine, on ühine töö redaktsioonitoimkonnaga. Mul on täna heameel märkida, et ka kõikide teematoimkondade esimehed või esindajad viibisid aruteludel, võtsid neist aktiivselt osa. See kehtib ka Assamblee juhatuse kohta. Õhkkond redaktsioonitoimkonnas oli meie arvates vgväga tööine ja edasipüüdev. Diskussioonid olid aktiivsed, kuid seejuures korrektsed. Oleks väga meeldiv, kui eelöeldu lubab loota ka Assamblee aktsepteerivat suhtumist tehtud töösse. Lubage mul järgnevalt esitada mõningad märkused ja kommentaarid tehtud töö iseloomustamiseks. Praegusel hetkel arvatavasti ei ole mul omalt poolt otseselt põhjust detailidesse minna, kuivõrd Liia Hänni andis minu arvates väga põhjaliku ülevaate nendest küsimustest, mis olid redaktsioonitoimkonna ühisistungitel enam arutusel kui mõned teised.

Esimene ja ekspertide jaoks üks olulisemaid eesmärke oli eelnõu viimine juriidiliselt rahuldavasse konditsiooni. Sellel eesmärgil töötasime läbi kõik esitatud kirjalikud ekspertarvamused, nii kodumaised kui välismaised. Redaktsioonitoimkond omakorda hoidis pidevalt luubi all rahvaarutelul

laekunud arvamused.

Teiseks tehti ära nii õiguslik kui keeleline redaktsioon. Tõsi küll, Assamblee istungi lõppedes on ilmselt paslik otsustada ja kokku leppida, kuidas redaktsiooniline töö viimase lihvi staadiumis lõpule viia.

Kolmandaks nähti suurt vaeva põhiseaduse eelnõu vastavusse viimisel rahvusvaheliste lepingute ja konventsioonidega. Sellel eesmärgil täiustati ja süvendati II peatükki, aga ka teisi põhiseaduse peatükke ja norme.

Mõistagi võtsime arvesse rahvaarutelu seisukohti. Nende ignoreerimine oleks meie arvates nii poliitiline, sotsiaalpsühholoogiline kui ka riigiõiguslik viga.

Näiteks "Emori" küsitlus 22.-28.jaanuarini k.a. kinnitab, et 71% inimestest, s.t. küsitletuist toetab presidendi otsevalimist rahva poolt. Seejuures on huvitav märkida, et eestlaste hulgas on see protsent kõrgem kui muulaste hulgas, vastavalt 72% ja 70%. Lähtuda taoliste küsitlustulemuste puhul presidendivalimisest parlamendi poolt tundub väga suure riskina põhiseaduse rahvahääletuse edukuse suhtes. Ma tahaksin siinkohal rõhutada ekspertide grupi jaoks ühte olulist detaili, et vältida väärיתי tõlgendamist. Rahva emotsionaalsete ja argumenteeritud seisukohtade hulgas (ma arvan, et leidub mõlemaid), on kaks valupunkti. Presidendivalimine ja parlamendi kvoorum. Nõutakse väga sageli otsevalimisi ja kvoorumiks 50%. Ekspertide seisukoht on sama. See seisukoht pole aga mitte kujunenud populistlikel kaalutlustel rahvaarutelu käigus, vaid on olnud meiepoolse riigiõigusliku kontseptsiooni üheks nurgakiviks, üheks elementiks. Eelöeldu kinnituseks võib viidata 19. septembril Assambleele üle antud nn. Raidla töögrupi § 52 p. 2 ja § 66

Tol ajal polnud rahvaarutelu veel alanud, ka ei avaldanud me oma eelnõu ajakirjanduses, et vältida süüdistusi populismis.

Redaktsioonitoimkonnas tehtud töö tagajärjel on meie arvates põhiseaduse eelnõu muutunud inimesekesksemaks ja ka kodanikukesksemaks. Meie käsitluses on põhiseaduse keskmeks peatükk nr. 2 - põhiõigused, vabadused ja kohustused. Kõik ülejäänud osad põhiseaduses peaksid ühes või teises vormis ühel või teisel viisil teenima II peatüki realiseerimise eesmärgi. Põhiseaduse eelnõu tänases redaktsioonis, nagu juba eelpool märgitud ja nagu me loodame, on muutunud juriidilisemaks. Tema võime olla kasutatud ka kohtus, on meie arvates samuti kasvanud.

Ja loodame, et oleme suutnud kõrvaldada ka näpuvigu. Mõistagi pole välistatud, et neid näpuvigu on tekstis veelgi, nagu pole välistatud seegi, et on tekkinud uusi näpuvigu. Milline on meie arusaamist mööda näpuviga? Näpuviga jaguneb h kaheks. On redaktsiooniline ja on põhimõttelist laadi. Ma toaksin selle viimase kohta ühe näite. 13. veebruari 1991.aasta redaktsiooni § 21 lõige 3 kõlas nõnda: "Ühingu, liidu või erakonna tegevust tohib lõpetada, peatada või teda trahvida ainult õiguserikkumise eest kohtu korras." Lihtne analüüs kinnitab, et antud teksti järgi puuduks nagu erakonnal õigus ise ennast laiali saata, kui ta nõnda otsustab. 6. veebruari projektis § 48 lõige 4 me püüdsime uue redaktsiooniga selle näpuvea kõrvaldada.

Kui te käesolevas tekstis märkate redaktsioonilist uuendust, mida on tõesti üsna palju, siis on paslik enne analüüsi tulemuste kokkuvõtmist vaadata, kas tegemist on ka sisulise uuenduse ja muudatusega või mitte. Reeglina on si-

su muudetud järgmiselt: 1. On täpsustatud redaktsiooni. 2. On süvendatud või täiendatud selle sätte sisu, kuid siinjuures ei ole tema loomust muudetud. 3. Sageli on püütud formuleeritud normi muuta praktikas paremini rakendatavaks.

Tervikuna püüdesid redaktsioonitoimkond ja eksperdid selle poole, et vähendada kompilatsioonimoment ja et suureneks kompositsiooni aspekt põhiseaduses. Kuidas see õnnestus, seda hindab Assamblee. Kuidas see õnnestub Põhiseaduse Assambleel, seda otsustab rahvas ja otsustab aeg.

Järgnevalt alternatiividest. Minu käsitlust mööda jagunevad alternatiivid tinglikult praegu kolme gruppi. Esimene grupp alternatiive, mis väljendavad ekspertide eriarvamusi 13. detsembri projekti suhtes. Need on kontseptuaalset laadi, millega redaktsioonitoimkond ei saanud nõustuda kas oma seisukohtade tõttu või Assamblees juba langetatud otsuste tõttu. Siia gruppi kuuluvad näiteks presidendi otsevalimist puudutavad ja sellest tulenevad alternatiivid.

Teine grupp alternatiive, mis väljendavad ka ekspertide eriarvamusi 13. detsembri projekti suhtes, millega redaktsioonitoimkond võib-olla olnuks nõus soostuma, kuid ta polnud seda volitatud tegema Assamblee siseelu korraldusest lähtuvalt. Näiteks § 122 lõige 1 alternatiiv, kuigi ka siin olid seisukohad redaktsioonitoimkonna aruteludel erinevad.

Kolmas grupp alternatiive on sellised, mille suhtes võib minu arvates öelda, et Assamblee ja redaktsioonitoimkonna liikmete seisukohad, mõningatel juhtudel ka ekspertide seisukohad on seni veel ebaülevaatlikud. Need on alternatiivid, mis ühtepidi tunduvad olevat kontseptuaalset laadi, kuid teistpidi tundub neis ka veidikene vea maitset. Ma julgaksin taoliste hulka arvata näiteks § 48 juurde toodud al-

ternatiivi, mille järgi parteidesse võivad kuuluda ainult Eesti kodanikud. Samuti on selle grupi alternatiivide tinglikuks osaks ka § 98 alternatiiv, mis käsitleb valitsuse seaduseelnõude ja umbusalduse küsimuse vahekorda. Siingi sooviksin selguse huvides kinnitada, et taoline mehhanism oli projekteeritud juba eelnevalt sisse ka nn. Raidla töögrupi eelnõu § 94. Selle mehhanismi aktuaalsus kahtlemata tõusis meie enda kõige viimaste aegade riigiõiguslike kogemustega seoses valitsuskriisi tekkimise ja lahendamisega.

Eelnevalt arutades redaktsioonitoimkonnas võimalikku väljapakutavat tänase arutelu protseduuri, me jõudsime arvamusele, et pakume omaltpoolt välja sellise töökorralduse (lootes, et Assamblee seda aktsepteerib), et iga konkreetse alternatiivi kohta me esitaksime ekspertide poolt lühikese argumentatsiooni, selleks et mitte tuua neid praegu üldisel kujul ekspertide grupi esindaja sissejuhatavasse ettekandesse sisse. Selle tõttu ma alternatiivide spetsiifilise argumentatsioonini praegu ka ei läinud, lootes sellega ka ühtlasi aega kokku hoida.

Lõpetuseks tahaksin ma rõhutada omalt poolt seda, et põhiseadus peab ilmselt oma tähes ja vaimus kandma ühiskondlikku kokkulepet, mis on saavutatav võimalikult suure hulga rahva suhtes. Seetõttu tahaksin ka ekspertide poolt soovida, et Assamblee töö maksimaalselt sellise ühiskondliku kokkuleppe kvaliteeti rahuldava põhiseaduse eelnõuni välja jõuaks. Aitäh.

Juhataja: Suur tänu, hr. Raidla. Lugupeetud kolleegid, kas üldistes küsimustes on pr. Hännile või hr. Raidlale küsimusi? Eelnõu uue redaktsiooni üksikasjalik arutelu on meil ees, me alustame seda täna pärast lõunat, kuid on võimalik,

et üldistes küsimustes soovite midagi selgitada. Küsimusi ei ole. Suur tänu.

Móni sõna sellest, kuidas juhatus planeeriks tööd jätkata. Ma alustan sellest meeldivast teadmisest, et toas nr. 159 makstakse assambleeliikmetele päevarahasid. Kui me nüüd läheme vaheajale, siis kõigil nendel, kellel päevarahad pole käes, on võimalik selles küsimuses pöörduda tuppa nr. 159.

Assamblee täiskogu jätkaks tööd kell 15.00. On ettepanek, et vahepeal koguneksid teematoimkonnad, selleks et läbi vaadata põhiseaduse eelnõu need peatükid, millised tööjaotuse järgi on nende omad. Ekspertidega on selline kokkulepe, et II teematoimkonnal oleks võimalik kasutada eksperdina hr. Põldu. Juhatus teeb ettepaneku, et koos võiksid töötada I ja VII toimkond ning nemad võiks eksperdina kasutada hr. Raidlat. Ka III ja IV toimkond võiksid töötada koos ja nendel on võimalik kasutada eksperdina hr. Langi. Koos võiksid töötada ka V ja VI toimkond ja nende eksperdiksid võiks olla hr. Rask.

Sellised on juhatuse ettepanekud töö jätkamiseks. Ma tuletan meelde, et teematoimkondadel peaks olema võimalus esitada apellatsiooniredaktsioonitoimkonnale küsimustes, kus ühist keelt ei leita. Niisiis, kui selliseid on vaja esitada, palun seda teha kella 15-ks redaktsioonitoimkonnale. Vahepeal soovivad sõna hr. Kois ja hr. Hallaste.

V. Kois: Lugupeetud härra juhataja! Me kõik peame täitma tuludeklaratsioonid enne 15. veebruari. Ja ma tahan küsida, kas me saame need õiendid selle kohta, mis tulud me saime möödunud aastal?

Juhataja: Jah ma loodan, et kõik assambleeliikmed selles küsimuses pöörduvad pr. Laido poole.

I. Hallaste: III ja IV toimkond võiksid pärast koguneda ruumi III, et ühiselt töötada vastavalt juhatuse arvamusele või ettepanekule.

Juhataja: Enne vaheajale minekut saavad organisatsioonilistes küsimustes sõna kõigi teematoimkondade juhid, et oma tööd korraldada, kuid palun veel tähelepanu, sõna soovib hr. Adams.

J. Adams: Lugupeetud kolleegid! Nagu ma praegu aru saan, momendil, kui meie koosolek lõpeb, hakkab enamik teist seda teksti esimest korda lugema. Hr. Anton eeldab, et kella kolmeks on nii üksikosades kui ka tervikuna suudetud temasse süveneda, samuti sõnastatud ka kõik apellatsioonid jne. Pr. Hännit ma tahaks tänada ka selle eest, et pr. Hänni näitas ära kõik juurdetulnud osad põhiseaduses, kuid suure delikaatsusega jättis ta märkimata kõik need olulised printsiibid, mis on momendil versioonist välja jäänud, võrreldes näiteks detsembrikuu omaga. Ma teeksin hr. Antonile ettepaneku mitte niivõrd enda nimel, vaid mitmete teiste saadikute nimel, kes praegu hakkavad lugema, mitte panna neid olukorra ette, et nad peavad oma viimased apellatsioonid esitama kella kolmeks.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Me pidasime omavahel nõu juhatuses ja soovime rõhutada veel kord seda, et apellatsioonide esitamise õigus on üksnes teematoimkondadel. Meil oli kokkulepe, ja ma sain aru, et sellest kokkuleppest üldiselt peeti kinni, et toimkonnad kas oma esimehe või esindaja kaudu osalesid tänase redaktsiooni väljatöötamisel. Seetõttu ma loodan, et teematoimkondadel on võimalik alustada nende

muudatuste arutamist, mis teksti on lisatud, teematoimkonna esimehe või selle esindaja eestvedamisel, kes redaktsioonitoimkonna tööst osa võtsid, kohe. Ma arvan, et ei ole midagi katki, kui pr. Liia Hänni peab võimalikuks olla nõus ka sellega, kui need apellatsioonid vormistatuna jõuavad pisut hiljem kui kella kolmeks, kuid kell kolm me sooviksime siiski alustada täiskogu istungiga.

Pr. Liia Hänni, kas on võimalik, et me lepime kokku nii, et vormistatuna peaksid need apellatsioonid jõudma redaktsioonitoimkonna kätte näiteks kella neljaks?

L. Hänni: Lugupeetud kolleegid! Kuna praegu on kell juba pool üks saamas, ja ka lõunavaheaeg langeb selle ajavahemiku sisse, siis kell kolm tundub küll liiga varajane tähtaeg olevat. Ma arvan, et me võiksime jätta aega, et inimesed tööpoolest saaksid eelnõuga põhjalikult tutvuda ja toimkondades läbi arutada. Võiks olla näiteks kell viis. Ainult siis meie tööaeg jääb täna väga lühikeseks ja me peaksime otsustama, kas me oleme nõus kauem töötama.

Juhataja: Juhatus on täiesti päri sellega, et me alustaksime kell viis ja töötaksime pisut pikemalt, kui selline lahend ei ärata kelleski protesti. Ma arvan, et me peaksime õhtul tegema ka 2-3 tundi tööd.

H. Runnel: Austatud juhataja, lugupeetud kolleegid! Ma ühineksin Jüri Adamsi väidetega ja loen vajalikuks pikendada apellatsioonide sisseandmise aega homse hommikuni, sest me oleme tasakaalust väljas. Me ei reglementeerinud seda tööd, mis tehti vahepeal nii täpselt, ja kui me Assamble töö teeme nii juuksekarvalõhestajalikult täpselt, siis on see natuke võib-olla naljakas. Kui jõutakse kella viieks

esimesed apellatsioonid anda, on hea, aga homme päev peaks olema igal juhul sees. Muidu me vägistame iseennast. Täna.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Paraku ongi lugu nii, et me peame ennast ületama ja tegema hirmsaid jõupingutusi, selleks et põhiseaduse eelnõu läbitöötamine viia lõpule. Me oleme võtnud põhjendatult mitmel korral ajapikendust ja seda ajapikendust ka hästi kasutanud. Proovigem siiski oma tööde ja tegemistega jõuda järgmisel nädalal põhiseaduse eelnõu osas lõpule. Selleks on vaja aga tööpoolest alustada tööd täna apellatsioonide ja alternatiivide kallal. Juhatus jäi oma seisukoha juurde ja palub kella viieks teematoimkondadelt apellatsioone.

J. Adams: Lugupeetud hr. Anton! Ilmselt mina olen - ja tahaks eriti rõhutada ka ajakirjanikele - niivõrd aeglase mõtte- ja töövõimega inimene. Ma imetlen, et minu kolleegid suudavad absoluutselt uue teksti, kus on detsembrikuu sõnastuses ainult paar paragrahvi, selleks kellaajaks läbi lugeda, läbi mõelda, seosed taibata. Mina pean kahjuks tunnistama, et minu mõtlemisvõime seda ei võimalda. Peale selle ma avaldan oma imetlust veel kord sellise põhimõtte üle, mis mulle tundub erakordselt demokraatlik, et hääletavad 60 liiget, aga ettepanekuid hääletamisele saavad teha ainult 7 liiget, 7 kollektiivliiget, kelle nimi on teematoimkonnad. Sellisel juhul ma teeksin ettepaneku lihtsustada Assamblee tööd ja loobuda 60 kaupa hääletamisest, piisab kui neid hääli on 7.

Juhataja: Suur tänu. Teematoimkondade juhtidel on võimalik sõna võtta organisatsioonilistes küsimustes. Palun.

J. Rätsep: Austatud kolleegid ja lugupeetud juhatus! Mul on ettepanek V ja VI toimkonna nimel koguneda kell 14.00 tuppa nr. 253, et arutada neid peatükke, mis meie tööloiku kuuluvad.

K. Jürgenson: Mul on ettepanek VII ja I toimkonna liikmetele koguneda kell 15 kas ruumi lll, kui see on vaba hr. Hallaste toimkonnast, või selle ruumi kinnioleku korral mahume ehk ära I toimkonna tööruumi õiguskomisjonis.

V. Salum: Hr. Jürgensoni ettepanekuga nõustun, aga lõunavaheaja pikkuse küsimustes koguneme saali taha ukse juurde täpsustuseks.

P. Kask: Ma palun tähelepanu III ja IV toimkonna liikmetelt. Ja hr. Langil. Me alustame tööd kell 14 ruumis nr. lll praegustel andmetel.

E. Pärnaste: Palun Assambleesse kuuluvatel ERSP liikmetel vaheaja alguses koguneda saali tagumise poole koridori akna juurde.

V. Rumessen: II toimkonna liikmetel kell 14 tulla meie tavalisse ruumi, sotsiaalkomisjoni ruumi.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid, tuletan veel kord meelde, täiskogu istung jätkub täna kell 17.00. Juhatusel on palve, et kui teematoimkonnad soovivad esitada apellatsioonid, palun seda teha kella 17-ks. Veel kord suur tänu, kohtume kell 17.

Me leppisime kokku, et ma tõlgendan saali vaikivat nõusolekut nii, et me teeme õhtupoolikul 2-3 tundi tööd. Nii et kella kaheksaks me lõpetame. Täna veel kord.

Juhataja: Kell on 17 ja vastavalt meie kokkuleppele me saame jätkata tööd. Kuid kõigepealt viime läbi kohaloleku kontrolli. Palun, kohaloleku kontroll. Kohal on 18. Seega rohkem kui kell 11, kui tööd alustasime, küllap on see hea märk. Juhatust tegi hommikul teile ettepaneku, et me võiksime pärast lõunat hääletada alternatiive. Ilmselt on jäänud Assamblee töös osalema need kõige tugevamad ja väarikamad assambleeliikmed, kes siia saali on kogunenud ja meil tuleb omavahel teha need lõplikud otsustused, määramaks, millise näo saab põhiseaduse eelnõu. Kuivõrd on tegemist lõplike hääletustega, siis ma palun olla võimalikult tähelepanelikud ja kaaluda otsustusi, mida me tegema hakkame. Palun, Ene Pärnaste.

E. Pärnaste: Lõunavaheajale minnes või enne seda ei jäänud küll muljet, et pärast lõunat hakkaks toimuma lõplik hääletamine. Arvestades veel seda, kui vähe on kohal assambleeliikmeid, ei pea ma seda võimalikuks. Oli juttu, et algavad sõnavõttud ja arutelu, hääletamisest ei olnud juttu.

Juhataja: Arutelu algabki alternatiivide küsimuses ja lõpeb otsuse vastuvõtmisega kas ühe või teise variandi kasuks. Esimene alternatiiv tundub olevat lk.7. Kes ekspertidest selgitab §-is 48 esitatud alternatiivi mõtet. Härra Jüri Pöld, palun.

J. Pöld: Lugupeetud Põhiseaduse Assamblee! Arutades redaktsioonikomisjonis koos ekspertidega põhiseaduse projekti, leidsime, et Assamblee esialgses variandis puudub igasugune võimalus seada piiranguid mittekodanike poliitilisele tegevusele Eestis! Me pidasime vajalikuks siiski otse põhiseaduses sätestada, et poliitilistesse parteidesse tohivad kuuluda ainult Eesti kodanikud. Miks me seda tegime?

Asi on selles, et poliitilise partei tegevuseeesmärgiks on võitlus poliitilise võimu, riigivõimu eest. Kuid hääleõigus kuulub ainult kodanikele, seetõttu oleks igati loogiline, et aktiivselt saaksid erakondade kaudu võimu pärast võidelda ainult ja üksnes Eesti kodanikud. Kardame, et vastasel juhul Eesti poliitiline olukord võib muutuda veelgi ebastabiilsemaks, kui ta praegu on. Peale selle rahvusvahelised paktid lubavad sõnaselgelt seada piiranguid mittekodanike poliitilisele tegevusele. Seda lubavad ka paljude demokraatlike riikide, näiteks Rootsi, põhiseadused. Seetõttu pole karta, et meid sellise põhimõtte kinnistamise eest süüdistataks. Kui me aga jätame põhiseadusega asjad lahtiseks, siis peame selle küsimuse lahendama eriseadustes. Me arvame, et põhiseadusega on asja siiski lihtsam teha. Erakondadesse kuulumisel on teine poolus ka. Asi on selles, et Eestisse võib elama jääda küllalt palju teiste riikide kodanikke, kes samaaegselt omavad õigust valida enda kodumaa, näiteks Venemaa või Ukraina, parlamenti. See õigus peab neil kindlasti olema. Aga kujutame ette olukorda, kui neil on sellistes tingimustes õigus hakata moodustama sisuliselt rahvustunnuse alusel poliitilisi parteisid. Sel juhul hakkavad need parteid väga intensiivselt Eestis valimiskampaniaid läbi viima. Selliseid riike on palju, kelle kodanikke siin on. Siis võib Eesti siseelu mõnel aastal olla valimiskampaniatest häiritud. Edasi. Meie ei tea, kas need riigid, kelle kodanikud oma erakondade kaudu valimiskampaniaid läbi viivad, on omavahel sõbralikud või mitte. Kujutame ette, et ühel ajal viivad Eesti valimiskampaniat läbi Armeenia ja Aserbaidžaaani erakonnad. Ülal on kindlasti Karabahhi küsimus. Terrorism järgneb kindlasti. Aserbaidžaaani ja Armeenia kodanikke on meil vähe, aga kui üheaegselt viivad kampaniat läbi mõne omavahel vaenutseva suure riigi kodanikud, siis on olukord paha. Täna. Ma lõpetasin.

Juhataja: Suur tänu. Üks hetk veel, hr. Põld. Meie read on oluliselt täienenud. Viime veel kord läbi kohaloleku kontrolli ja pärast seda on võimalik esitada küsimusi hr. Põllule. Kohaloleku kontroll, palun. Kohal on 31 assambleeliiget. Palun, millised on küsimused hr. Põllule? Hr. Linnart Mäll, palun.

L. Mäll: Ma tahaksin küsida selle alternatiivi viimase lause kohta. Erakondadesse võivad kuuluda ainult Eesti kodanikud. Oletame, et Eestis elab mõni välisriigi kodanik, sellega me võtame talt ära ka õiguse kuuluda mõne välisriigi erakonda, aga see võimalus peaks neile jääma.

J. Põld: Siin peetakse silmas neid erakondi, mis on Eestis. Kui ta on mõne mingisuguse teise riigi erakonnast, kes Eestis ei tegutse, siis me ei saa seda reguleerida, me ei pretendeerigi regulatsioonile.

Juhataja: Tänan. Hr. I. Hallaste.

I. Hallaste: Praeguse põhiseaduse eelnõus on öeldud, et kohalike omavalitsuste valimisel osalevad püsielanikud, kelle hulgas on ka siis mittekodanikke. Kuidas saavad nemad osaleda valimistel, kui valimised peaksid olema erakondlikud? Ja nendel on keelatud osaleda erakondade tegevuses.

J. Põld: See on kohalike omavalitsuste valimisseaduse küsimus. Ma ei välista seda, et mõni erakond kohalikel valimistel võib üles seada oma nimekirjas ka mittekodaniku. Ega mittekodaniku osavõttu mingi erakonna tegevusest keelata ei saa. Ega põhiseaduse projekt sellele pretendeerigi. Selle pakutava sätte alusel on võimalik välistada mittekodanike poolt erakondade loomine ning mittekodanike valimine Eesti erakondade juhtorganitesse.

Juhataja: Tänan. Hr. Rumessen.

V. Rumessen: Lugupeetud ettekandja. Mul on küsimus rahvusvähemuste kohta. Ma avastasin, et paragrahvides 50, 51 ja 52

kasutatakse nüüd sõna "rahvusvähemus".

Juhataja: Hr. Rumessen, ma väga vabandan teie ees. Praegu me arutame § 48 ja konkreetset alternatiivi, mis on esitatud lk. 7 ja 8.

V. Rumessen: Vabandust.

Juhataja: Palun, kas on veel küsimusi? Küsimusi rohkem ei ole. Suur tänu, hr. Pöld!

Palun, kas keegi peab vajalikuks sõna võtta selles küsimuses, mida me korduvalt oleme siin saalis arutanud, kuid ekspertide soovil teeme seda veel kord? Sõnavõtusoove ei ole. Me viime veel kord läbi kohaloleku kontrolli ja siis asume hääletama. Kohaloleku kontroll, palun. Kohal on 31 assambleeliiget. Me asume hääletama alternatiivi, mis on esitatud lk. 7 ja 8 § 48 lõike 1 kohta.

Juhatus otsustas, et hääletamisele pannakse alternatiiv, s.t. loevad nii poolt- kui vastuhääled. Kui alternatiiv kogub rohkem poolthääli, siis on Assamblee langetanud oma lõpliku otsustuse alternatiivina esitatud teksti kasuks. Niisiis, kes on selle poolt, et §-s 48 oleks lõikes 1 tekst, mis on esitatud alternatiivina. Hääletame, palun. Poolt on 24, vastu 5. Assamblee on otsustanud ja seekord lõplikult, et §-s 48 jääb alternatiivne tekst.

Jätkame tööd. Järgmine alternatiiv on lk. 9 § 56 kohta. Selles küsimuses võtab ekspertidest sõna härra Raidla. Vabandan, eksperdid jõudsid siiski kokkuleppele, et sõna võtab härra Lang.

R. Lang: Austatud juhatus, lugupeetud Põhiseaduse Assamblee liikmed! Rahva poolt kõrgeima riigivõimu teostamise viiside loetelu taandud tahes-tahtmata küsimusele, kes valib tulevase Eesti Vabariigi riigipea. Kas rahvas või teeb Põhiseaduse Assamblee rahvale ettepaneku delegeerida uue põhiseaduse vastuvõtmisega see õigus Riigikogule.

Sellel küsimusel on tegelikult kolm aspekti. Poliitiline, sotsioloogiline ja riigiõiguslik. Asja otsustamisel tuleks arvesse võtta kõiki aspekte ning mitte absolutiseerida mõnda neist. Poliitilisest aspektist tuleks probleemile läheneda mitte riigipea ametikoha seostamisega, teatavate konkreetsete isikutega, vaid üritada analüüsida neid tegureid, mis ühel või teisel juhul viiksid riigivõimud tasakaalust välja. Kuidas üks institutsioon võiks teisi endale allutades omandada ühiskonnas määrava positsiooni. Kui läheneda asjale just sellisest vaatenurgast, võime tõdeda, et normaalselt toimida võiva ühiskonna puhul on see väljapakutavat põhiseadust järgides väga raske, kui isegi mitte võimatu. Küll on aga see võimalik erakorralistes situatsioonides. Põhiseaduses võib ja peabki ette nägema käitumisreeglid piirsituatsioonides, kuid ei

ole veel leiutatud ühtki seadust, mis 100 %-liselt välistaks võimu usurpeerimise erakorralistes tingimustes. Ainus, millele meil teiega koos sellistel puhkudel loota on, on rahva tarkus. Ajaloost on teada, et rahvas ei vali diktaatoreid, vaid nad tekivad asteastmelt oma volituste laiendamise teel, kuni nad rahva tahtele toetudes usurpeerivad võimu. Poliitiline ajalugu võib siin tuua sadu näiteid alates Cesarist ja lõpetades Hitleriga. Seega ei pea meie arvates paika väide, et parlamendi poolt riigipeale antav mandaat välistaks domineerimise kiusatuse, pigem on ajalugu tõestanud siin vastupidist.

Keskendugem aga selle küsimuse riigiõiguslikule aspektile. Tänapäeva demokraatlik maailm tunneb kolme riigivalitsemise vormi. Parlamentaarset e. briti süsteemi, presidentaalset e. ameerika süsteemi ja rahvaesinduslikku e. šveitsi süsteemi. Neist viimane, mis põhineb Rousseau õpetusel vahetust demokraatiast, on teatavasti tänapäeval kasutusel Šveitsis. Selle elemente, nagu näiteks rahvaalgatuse põhimõte, oli üle võetud ka Eesti Vabariigi 1920. aasta põhiseaduses. Puhtal kujul nimetatud tüüpe tänapäeva maailmas praktiliselt ei leidu. Konkreetse riigi valitsemisvormis leiame enamasti elemente kõikidest tüüpidest, ehkki üks neist on tunnustatud ülimuslikuks. Presidentaalset süsteemi iseloomustab eelkõige võimude lahusus, täidesaatev ja seadusandlik võim ei ole teineteisest sõltuvuses ja riigipea on reeglina täitevvõimu pea. See süsteem on omaks võetud Ameerika kontinendil ja tundub, et võetakse omaks ka mitmes kommunismist vabanenud Ida-Euroopa riigis, eelkõige Venemaal ja Ukrainas. Kui me käsitleme põhiseadust kui teatavat rahvuslikku lepingut, siis võime päris kindlalt väita, et Eesti ühiskonnas on sellise lepingu sõlmimise eelduseks olemas teatav poliitiline kokkulepe. Me oleme aru saanud, et see kokkulepe seisneb parlamentaarse valitsemisvormi valikus. Meie

arvates ei ole Eesti ühiskond ilmutanud soovi aktsepteerida presidentaalset valitsemisvormi ja seda ei ole keegi ka Eestis seni tõsiselt välja pakkunud. Parlamentaarsest valitsemisvormist on lähtunud kõik arvestatavad projektid. See on loogiliselt seletatav eelkõige sellega, et parlamentarism on omaks võetud eelkõige Euroopas, kuhu me loodame tulevikus kuuluda täieõigusliku liikmena. Parlamentarismi kui sellist ei ole võimalik defineerida, see on üldine printsiip, mille kohaselt täidesaatev võim riigis on vastutav rahva poolt valitava seadusandja e. parlamendi ees. Seda printsiipi järgides on võimalik kujundada kõige mitmekesisemaid suhteid riigipea, parlamendi ja valitsuse vahel.

Teoreetiliselt on üritatud konstrueerida kahte parlamentaarset süsteemi. Dualistliku kontseptsiooni kohaselt on parlamentarism seadusandliku ja täidesaatva võimu tasakaalustamise süsteem. Seadusandlik ja täidesaatev võim on sõltuvas vahekorras, kuid mitte absoluutselt allutatud teineteisele. Seega on siin olemas ka elemente võimude lahususest. Süsteem näeb ette seadusandjale õiguse täidesaatvat kõrvaldada, kuid vastukaaluks on riigipeale kui arbiterile antud võimalus vetoõiguse näol ja seadusandliku organi laialisaatmisel. Dualistliku kontseptsiooni aluseks on Prantsusmaalt pärit kaaluvihtide teooria, mille kohaselt poliitiline mõju ja vastumõju peaks teineteist tasakaalustama. Ühel või teisel viisil on selle dualistliku kontseptsiooni alusel koostatud praegu enamik Euroopa vabariikide põhiseadusi.

Teise, et monistliku kontseptsiooni kohaselt saab riigis olla ainult üks võim, kellest valitsus ja riigipea on täielikus sõltuvuses. Selle kontseptsiooni kohaselt ei saa me rääkida võimude lahususest, vaid eelkõige nende jaotusest. Monistlik lähenemine oli omane ka Eesti Vabariigi 1920. aasta põhiseadusele. Nagu ajalugu näitas, et osutanud see eriti toimivaks. Eksperdid on seisukohal, et tulevase Eesti riigipea sõltuvusse seadmine

parlamendist on lähenemine monistlikule kontseptsioonile, millest enamik riike on tänaseks loobunud.

Vaatleksime nüüd, kuidas on riigipea institutsioon paika pandud Euroopa riikides, kes on valinud parlamentaarse valitsemisvormi. Meie ei ole siinjuures vaadelnud Venemaad ja Ukrainat, kus on selge tendents presidentaalse korra poole, samuti ei ole me vaadelnud Valgevene, Moldovat, Lätit, Leedut, Sloveeniat, Horvaatiat, Albaaniat, Jugoslaaviat, Tšehhoslovakkia ja Rumeeniat. Meie käsutuses lihtsalt ei ole olnud materjali, mille alusel otsustada nende poolt valitava tee või siis juba valitud tee toimivuse üle. Meie vaateväljas on olnud Põhjamaad, Bulgaaria, Ungari, Poola, Kreeka, Itaalia, Austria, Saksamaa, Holland, Belgia, Luksemburg, Suur-Britannia, Iirimaa, Prantsusmaa, Portugal ja Hispaania, kokku 20 riiki. Ülalnimetatutest 8 on monarhiad. Teatavasti on just need riigid selle poolest väga õnnelikus olukorras, et seal puudub vaidlus, kuidas monarh saab ametisse, ta lihtsalt pärib selle trooni. Euroopa monarhide õiguslik seisund on väga erinev ja ka nende sekkumine riigi ellu pole ühene. Näiteks on Hispaania kuningas vägagi aktiivne osaleja riigielus. Kuid kõiki monarhe iseloomustab just seesama arbiteri roll, mida me ka oma riigipea puhul tahame näha. Ülejäänud 12 vabariigist kaheksas - Islandil, Bulgaarias, Poolas, Austrias, Iirimaal, Prantsusmaal, Portugalis ja Soomes - valib riigipea rahvas. Neist Soomes on otsestele presidendivalimistele üle mindud hiljuti selle reservatsiooniga, et juhul kui keegi kandidaatidest ei saa hääletamisel absoluutset häälteenamust, valivad presidendi valijamehed, kes valitakse rahva poolt, nagu see on olnud viimased 60 aastat. Seega jääb Euroopas alles vaid neli vabariiki, kus rahvas ei teosta riigivõimu riigipea valimisega. Neist Itaalias valib presidendi parlamendi mõlema koja ja kõigi maakondade esin-

dajate üldkogu. Saksamaa Bundestagi mõlema koja ühisistung. Vaid Ungaris ja Kreekas valib presidendi ühekojaline parlament. Kuid ka Kreekas on erimehhanism, mis näeb ette parlamendi laialimineku, kui see ei suuda valida presidenti oma koosseisu 2/3 häälteenamusega.

Kuna meil puudus võimalus kõrvutada Põhiseaduse Assamblee poolt väljapakutavat riigipea valimise süsteemi teiste riikide analoogidega, sest meil ei läinud korda selliseid leida, võime me väita, et väljapakutava näol on tegemist küllaltki põhimõttelist laadi riigiõigusliku uuendusega. Pakutava konstruktsiooni analüüs lubab aga avaldada kahtlust selle toimes. Nii näiteks ei anna pakutav § 80 vastust küsimusele, mis juhtub siis, kui Riigikogus ei seata õigeaegselt üles ühtki presidendi kandidaati, kuna kellegi taha ei rühmitu viiendikku Riigikogu koosseisust, või kui suudetakse teises voorus üles seada ainult üks kandidaat, kes ei saa koosseisu häälteenamust. Kuid me ei saa unustada ka selle küsimuse sotsioloogilist aspekti. Peale põhiseaduse eelnõu avaldamist mullu detsembris olime paljude üheselt riigipea otsevalimist pooldavate arvamusavalduste tunnistajaks. Kui isegi arvata, et vaikiv enamus pooldaks pakutud varianti, siis hiljuti jaanuaris läbiviidud küsitlus näitab, et 71 % vastanutest pooldab riigipea otsevalimist ning et vaid 10 % vastanuist on nõus andma selle õiguse parlamendile. Tõusetub küsimus, kas sellisele rahvaarvamusele on meil vastu seada kaalukaid riigiõiguslikke argumente. Ekspertide ühise arvamuse kohaselt selliseid argumente ei ole ja lähtudes eespool toodud küsitlusest, mille järgi põhiseadus on ühiskondlik leping, oleme jõudnud järeldusele, et Eesti Vabariigi president tuleks valida vabadel valimistel Eesti Vabariigi kodanike poolt. Teeme Põhiseaduse Assambleele ettepaneku, lähtudes eelnõu §-st 4, mille kohaselt Riigikogu, vabariigi presidendi, vabariigi valitsuse ja

kohtute tegevus on korraldatud võimude lahususe ja tasakaalustatuse põhimõttel, lisada eelnõu § 56 2. punktina sõnad "vabariigi presidendi valimisega", nii et praegune teine punkt läheks kolmandaks. Täna.

Juhataja: Suur tänu. Millised on küsimused? Härra Rumessen.

V. Rumessen: Mul on ettekandjale küsimus. Praegu, kus seaduslik riigivõim on ju tegelikult taastamata, demokraatia on lapsekingades ja rahvas on väga manipuleeritav ja me tuleme totalitaarsest süsteemist, siis kuidas te näeksite, mis põhjusel peaks praegu valida presidendi Eesti Vabariigi kodanikkond ei ole varem mitte kunagi veel otsestest valimistel presidenti valinud, miks peaks ta seda tegema nüüd, kui seaduslik riigivõim on veel taastamata.

R. Lang: Ma arvan, et seaduslik riigivõim taastub uue konstitutsiooni ellurakendamisega. Ja minu meelest need kolm komponenti, mida ma siin ette lugesin, nii poliitiline, sotsioloogiline kui ka riigiõiguslik aspekt, annavad sellele küsimusele vastuse. Meie ei ole leidnud ühtegi kaalukat argumenti, et lükata tagasi praegu rahva poolt esitatud arvamus ja tahet valida endale otsestest valimistel president.

A. Kaalep: Kui ma tohiksin esitada küsimuse härra Rumessenile? Kas ta oleks nii lahke ja tõlgiks eesti keelde võõrsõna "manipuleeritav" ?

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Kui on võimalik, siis ehk ei oleks otstarbekohane pidada diskussioone assambleeliikmete vahel, see, et meil on võimalik eriarvamus, on niigi selge. Kas hr. Kaalep on juhatuse seisukohaga nõus, et te härra Rumesseniga lahendate need küsimused pärast Assamblee istungit?

A. Kaalep: Ma pean nõus olema, aga mul oleks hea meel, kui assambleeliikmed tarvitaksid sõnu, millest on võimalik aru saada.

A. Erm: Mul ei olegi tegelikult niivõrd küsimus, kui just selle eelneva diskussiooni peale tahan öelda, et enne hääletamist peaks kindlasti tegema vaheaja, sest tööpoolest on vaja natuke vaielda.

Juhataja: Aitäh, kas küsimusi on veel? Ei ole. Aitäh, hr. Lang. Ma vabandan, viimasel hetkel tuli tabloole hr. Rebase nimi. Palun.

H. Rebas: Ma tahaksin ainult küsida, kuidas me teeme, et rahvas just nii väga tahab valida omale presidenti? Kes on see rahvas, kes seda nii väga tahab?

R. Lang: Sellele küsimusele saan ma vastata, tuginedes nendele andmetele, mis on meie käsutusse laekunud, see on viimastele sotsioloogilistele uurimustele, mis on tehtud detsembris ja viimane veel 28. jaanuaril. Mingit muud alust meil siin kahjuks välja pakkuda ei ole, sest tööpoolest vastab tööle, et ajakirjanduses avaldatud artiklid võivad anda ainult mingisuguse ülevaate mingisugustest tendentsidest, kuid ei suuda anda sellele küsimusele ammendavat vastust.

Juhataja: Tänan, läheme edasi sõnavõttudega, suur tänu, hr. Lang. Esimesena saab kõneks sõna hr. Kask. Palun.

P. Kask: Austatud kolleegid, kõigepealt võtan sõna III ja IV toimkonna nimel. Meie arutasime oma ühisistungil läbi kõik need alternatiivid, mis meie toimkonna pii-ridesse sattusid, ainult ühte ei jõudnud. Esimene neist oli, kes valib presidendi. Kahjuks oli ta esimene ja

kahjuks ei jõudnud diskussioon veel õieti käima minna, kohal oli ainult viis inimest. Üks kohalolija tunnistas, et see sotsioloogiline argument on pannud ta oma seisukohta muutma. Kui ta enne oli Riigikogus presidendi valimise poolt, siis seekord jäi ta erapooletuks. Ta kõhkles. Ta arvas, et meie ühiskonnas on liiga nõrgalt lahendatud vastutuse küsimus ja ta arvas, et otsesed presidendivalimised võiksid seda probleemi paremini lahendada. Kokkuvõttes, viiest kohalolijast kaks olid presidendi kaudse valimise poolt, kaks olid nõus eksper- tidega ja nagu öeldud, üks jäi erapooletuks.

Ma arvan, et sõnad "dualistlik" ja monistlik süsteem" ei ole ühetähenduslikud. Dualismi all võib mõelda niihästi seda, et rahvas valib kaks erinevat esindusorganit, parlamendi ja presidendi, aga selle all võib mõelda ka seda, et seadus- andliku ja täidesaatva võimu vahel kas on või ei ole tasakaalu, kas üks prevaleerib teise üle, kas teine on ainult fassaa- diks ühele või täidavad nad mõlemad võrdlemisi tasakaalukalt oma ülesandeid, suhteliselt iseseisvalt. Ja nende kirjandus- allikate järgi, mida mina olen lugenud, millega minul on või- malus olnud tutvuda, on parlamentaarsüsteemi põhiliseks eeli- seks just see, et rahvas valib ainult ühe esindusorgani ja see välistab igasugused konfliktid. Sel juhul on võimalik kor- raldada ülejäänud võimuorganite tööd nii, et konfliktid on välistatud. Parlamentaarsüsteem ongi selles mõttes väga hea süsteem, et ta otsekohe lahendab konflikti, kui see ka tekib parlamendi ja valitsuse vahel. Valitsus, mis on läinud konflikti parlamendiga, kas kukutatakse ja moodustatakse uus valitsus, millel on parlamendi toetus, või teine võimalus, kui süsteem on tasakaalustatud, võib ka täidesaatev võim tellida erakorralised parlamendivalimised, anda kohtuniku

rolli rahvale, kes siis otsustab, kummal on õigus, kes jääb selles konfliktis peale. Ja enamik parlamentaarriike ongi tasakaalustatud nimetatud viisil, täidesaatev võim ei ole lihtsalt parlamendi käsualune, vaid ta on iseseisev, paljudes riikides faktiliselt isegi prevaleerib parlamendi üle, eriti kaheparteilistes ühiskondades. Ja üks põhilisi tasakaalumehhanisme, mida sellise tasakaalu tekitamiseks välja pakutakse, on mitte presidendi olemasolu, vaid just valitsuse õigus kutsuda esile erakorralisi valimisi.

See, kui me loome otseselt valitava presidendi, tekitab otsekohe vajaduse vastata küsimustele, mis siis saab, kui need kaks erinevat organit on omavahel konfliktis. Kui presidendil ei ole parlamendi enamuse toetust, kuidas siis lahendatakse potentsiaalne konflikt? Kui seda konflikti ei ole, siis on olukord kahtlemata kergem, aga just konflikti olukord on see, mis komplikatsioone võib tekitada. Ja kui presidendil on liiga palju võimu, siis ta hakkab lihtsalt parlamendile ja tema poolt moodustatud valitsusele vaikselt kõikaid kodaratesse puistama. Reeglina on tärkavates demokraatias parlamendi maine võrdlemisi tagasihoidlik, presidenti armastavad kõik ja sedasorti konflikt võib parlamendi mainet ja üldse demokraatia alust ohtu seada. Ma ei tahaks nüüd väita, et otseselt valitav president oleks vastunäidustatud või oleks võimatu või selle alusel ei saaks demokraatiat luua. See on suuresti maitse küsimus, kumma süsteemi me loome, ja kahtlemata on ekspertidel õigus, et sotsioloogiline argument on olemas. Kära selle üle, et rahvas tahab ise presidenti valida, oli küllaltki tugev ja mina tean kahete sotsioloogiliste uuringute andmeid. Esimesed viidi läbi

novembris või detsembris, siis tahtis 77% küsitletuist otse valida. Teine küsitlus viidi läbi jaanuaris ja protsent oli 71. Ei saa väita, et see näitaks mingit tendentsi. Aga teisest küljest ma ei tahaks siiski seda argumenti ka ületähtsustada, sest enamik inimesi, kellelt küsitakse, ei oma ettekujutust, kes on president, enamik inimesi kujutab presidenti ette poliitilise liidri-
na, tegelikku riigielu juhtiva isikuna. Ja parlamentaar-
mudeliga selline ettekujutus kokku ei lähe. Häda on liht-
salt selles, et parlamentaarmudeli presidendid ei paista
välja, küll aga paistavad hästi välja presidentaal-
mudeli presidendid ja peaminister-presidentliku süsteemi mude-
lid. Viimaste all pean silmas Prantsusmaa ja endisi
Soome ja Portugali laadis riike, kus presidendiks kandi-
deerivad poliitiliste erakondade liidrid ja nad võtavad
väga aktiivselt osa tegelikst poliitilisest elust ja riigijuh-
timisest. Siin on...

Juhataja: Ma väga vabandan, kõne on kestnud 9 minutit.

P. Kask: Tänan.

Juhataja: Aitäh. Hr. Hallaste, palun.

I. Hallaste: Lugupeetud hr. juhataja, austatud Põhiseaduse Assamblee liikmed. See küsimus on olnud siin tihti vaidluse all. Kas president valitakse rahva poolt või valitakse ta Riigikogu poolt? Siis, kui meil oli alguses olemas ka kolmas variant, et valitakse valijameeste poolt, siis ma toetasin seda. Nüüd aga, kus meil on valida ainult kahe võimaluse vahel, tuleb meil küsida, millest lähtudes me selle valiku teeme. Üks argument on sotsioloogiline argument, et suur osa rahvast tahab seda. Selline arvamus on kujundatud ka tööle mittevastavate argumentidega. On olnud ajaleheartikleid, kus on väidetud, et rahvas mäletab, kuidas valiti rahva poolt Konstantin Pätsi ja nii edasi, mis päris niimoodi ei ole. Siinamaani ei ole Eesti rahvas oma juhte otsevalimistel valinud - öelda, et Eesti rahvalt võetakse ära mingisugune õigus, mis on kogu aeg olemas olnud, see ei vastaks tööle. Kui ei suudeta just tõestada näiteks Lembitu valimist otsevalimistel. Praegu tuleks lähtuda sellest, millised saavad olema presidendivalimised. Ärgem vaadake mitte järgmisi presidendivalimisi, mis peaksid siis, kui president valitakse rahva poolt, toimuma ilmselt koos Riigikogu valimistega, vaid vaadake 5 aastat edasi. Mis siis juhtub? See inimene, kellele praegu kogu panus tehakse, argumentatsioon, et vaat see on see mees, keda me tahame kindlasti valida presidendiks (mille kohta esitas siin Liia Hänni ühe luulevormis arvamusavalduse), see mees ei pruugi enam kandideerida, siis kandideerivad tõenäoliselt juba erakondade liidrid või vähemalt piisavalt tugevad poliitilised isiksused, kes hakkavad selgitama valimiskampaania käigus, mida nad kõike head teevad, milliseid muudatusi riigi poliitikas nad hakkavad ellu viima kui nad valituks peaksid osutama. Astudes aga presidendi kohale, selgub, et neil ei ole olemas mingisugust reaalselt võimu seda kõike läbi viia. Valida presidenti, kes on täidesaatva võimu pea, otse rahva poolt, see

on arusaadav. Sellel presidendil on reaalne võim midagi riigi elus muuta või teha. Aga valida vahekohtunikku üldrahvalikel valimistel, kas see on ikka nii tark? See ikkagi seab ta väga suurde kiusatusse, millele viitasid ka väliseksperdid, äkki ta hakkabki seda poliitikat teostama, mida ta on lubanud valimiskampania käigus. Ei ole mõeldav, et valimiskampania käib selliselt, et presidendikandidaat ütleb, et ta ei taha tegelikult üldse mingit poliitikat teha, ta tahab olla vahekohtunik. Ta ütleb, et ta ei ole ei sotsiaaldemokraat ega kristlik demokraat, ta ei kuulu ka keskerakonda, tal pole üldse mingeid poliitilisi vaateid, ta tahab lihtsalt olla vahekohtunik ja stabiliseerida ühiskondam erinevate poliitiliste erakondade vahelist poliitilist võistlust. Sellist inimest, kes selliselt valimiskampaniat läheb presidendivalimistel tegema, kindlasti presidendiks ei valita. Ja siis me saame endale mingi tugeva, väga tugeva isiksuse presidendini kohale, kes hakkabki seda võimu teostama ja konstitutsiooniline konflikt parlamendi ja presidendini vahel on käes. Kui sellises konfliktis hakkab toimuma heitlus presidendini ja Riigikogu või presidendini ja valitsuse vahel, siis võib tekkida olukord, kus kaotajaks jääb seesama president seoses sellega, et konstitutsioon ei ole talle neid võimuhobasid kätte andnud. See mõjuks halvasti tema autoriteedile, järelkult oleks halb. Veelgi halvem oleks, kui ta võitjana olukorrast välja tuleks. Sellisel juhul eksiks ta põhiseaduse, põhiseadusliku korra vastu ja me jõuaksime diktatuuri.

Üks näide hilisest minevikust, mitte Eestist, natukene lõuna poolt, Gruusiast, näitab, et selline olukord võib viia ka kodusõjani. Eestlased loodetavasti on tagasihoidlikum ja külmem rahvas kui grusiinlased, kuid sellist ohtu sisse planeerida oma põhiseadusesse ei ole kuigi tark. Mis puutub meie rahvasse, kes tuleb vastu võtma põhiseadust, siis ma usun, et ta võtab vastu põhiseaduse just nii, nagu on see rahvahääletusele pandud. Ja see poliiti-

line otsus, millisel viisil valitakse president, tuleb meil enes-
tel siin saalis langetada, ning lähtugem vähem emotsioonidest ja
rohkem kainest kaalutlusest ning meie rahva tulevikust, nii nagu
me andsime ka oma töötuse, kui me siia kogusse tööle tulime. Aitäh.
Juhataja: Tänan, hr. Hallaste. Hr. Adams, palun kõnepulti.

J. Adams: Head kolleegid, Ain Kaalep enne küsis siin, mis on mani-
puleerimine. Ma arvan, et antud juhul ma võin anda kaks vastust,
mis on manipuleerimine. Manipuleerimine on see, kui kedagi sunni-
takse otsustama kiirustades, enne kui tal on otsus küps. Või sunni-
takse otsustama, ilma et otsustamiseks oleks kõiki algandmeid ole-
mas. Me kuulsime siin sotsioloogilist argumenti, mis on väga olu-
line argument, kuid keegi ei ole Eesti rahvalt praegu küsinud sel-
list küsimust: kas teie tahate otse valida presidenti, kes teeb need
19 asja, mis on antud -s 79? Ma arvan, et veel ei ole hilja seda
küsida, ka Eesti avaliku arvamuse instituudid võiksid kas või nädala
jooksul selle küsimuse esitada ja vaatame siis, millised on tule-
mused. Nüüd natukene hääletamise metoodikast. Ma ei tea, kas te
jõudsite põhiseaduse uue variandi läbi lugeda, mina ei jõudnud. Mul
on vaja vähemalt kolm korda lugeda, et tabada sisemisi seoseid. Prae-
gu toimkonnas paari tunni jooksul jõudsime läbi vaadata paari pea-
tükki. Nendes paaris peatükis oli minu jaoks vähemalt kolm väga olu-
list uudsust, mis laiendasid presidendi võimu. Esiteks presidendi õi-
gus määrata oma suva järgi kohale Eestis maavanemaid, niisiis 15
kõrgemat riigiametnikku, kes alluvad ainult talle. Siis oli seal
presidendile antud õigus nimetada ainult ühte peaministri kandidaati.
Kui te mäletate, meil kunagi oli neid kaks. Kolmas oli presidendi
õigus peaministri palvel korraldada ennetähtaegseid parlamendivali-
mised. Need on minu arvates niisugused asjad, mis õigustavad otsest
rahva poolt presidendi valimist, sest need on presidendi käes tõeli-
sed võimuhoovad ja mina arvan, et meie juhatus paneb praegu küsimuse
valesti arutusele. Me peaksime presidendi küsimusele lähenema mitte

sellest lõppküsimusest, kes ta valib, vaid nendest uudsetest võimu-
aspektidest. Ma teen ettepaneku, hakkame hääletama noid küsimusi
enne, sest nendele küsimustele vastamisest, kuidas nad meie süstee-
mis on, oleneb suurel määral presidendi valimise meetod.

Ja lõpetuseks tahaksin ma ütelda ühte asja. Mina ei kujuta
tõesti ette (hr. Hallaste alustas seda teemat, ma jätkaks veidi-
kene piltlikult), kuidas hakkavad Eestis toimuma presidendivalimi-
sed. Näiteks, ma kujutan ette, et kaks presidendikandidaati võiksid
olla hr. Hallaste ja hr. Kask. Kujutame nüüd ette neid omavahel
võistlemas. Kummagi pooldajad ja nemad ise püüavad tõestada, et
nad on paremad presidendid. Presidendil on 19 ülesannet. Hr. Kask
ütleb, et tema esindab Eestit paremini rahvusvahelises suhtluses
kui hr. Hallaste. Hr. Hallaste ütleb aga, et tema kuulutab välja
Riigikogu korralised valimised ja erakorralised valimised. Hr. Kask
ütleb, et tema hakkab autasusid ja ametinimetusi andma paremini
kui hr. Hallaste. Ja hr. Hallaste tuleb välja sellega, et ta lubab
anda Eestile 15 tunduvalt paremat maavanemat, kui seda tegi hr. Kask.
Kuna kummalgi oleks õigus esitada üks peaministrikandidaat, siis hr.
Hallaste näiteks võib ütelda, et tema esitab oma erakonnakaaslase
Mart Laari, kellest saab parem peaminister, ja ma ei tea, võibolla
hr. Kask esitab kellegi teise. Minu arvates need ei ole ju meie pre-
sidendikampaania argumendid. Mis jääb presidendikampaaniast järele?
On ainult üks võimalus - negatiivne kampaania, nende vastastikused
toetajad hakkavad vastaskandidaati poriga määrima. Minu arvates vaat
see on nüüd reaalne alternatiiv. Ma teeksin kaks konstruktiivset
ettepanekut, kui neid ei võeta vastu, siis kolmanda, ajutise.

Esiteks. Mitte alustada presidendi hääletamist valimismeeto-
dist, vaid nendest uutest funktsioonidest, mis on teistes peatükki-
des. Teiseks. Lükata see küsimus nädala võrra edasi ja korraldada
minu soovitatud küsitlus, avaldada ajalehes need 19 funktsiooni,
teha kas või pisteliselt telefoniküsitlusi. Ma olen sügavalt veen-
dunud, et Eesti rahvas on tark ja arukas rahvas. Kui ta loeb

küsimuse läbi, siis ta vastab ka küsimusele adekvaatselt. Siis minu arvates ei ole manipuleerimist.

Ja kolmas ettepanek on selline. Kui praegu tunduvad need minu esitatud ettepanekud võimatute ja täidetamatutena, siis ma toetan hr. Ants Ermi, ERSP-lased paluvad kindlasti vaheaega nii omavahel nõupidamiseks kui ka teiste fraktsioonidega nõupidamiseks. Täna teid.

Juhataja: Suur täna, hr. Adams. Järgmisena palun kõnetooli hr. Runneli. Palun.

H. Runnel: Austatud juhatus, austatud Assamblee ja austatud juristid. Oma sõnavõtukesega tahan lihtsalt avaldada solidaarsust juristide seisukohaga ja tahaksin meenutada, et siit puldist ma kõnelesin, nende kõrvad võib-olla ei kuulnud, ka etnoloogiliselt ja folkloristlikust aspektist, mis väga selgelt ütleb, et kõikide rahvaste ja etnoste imperatiiv on valida oma karja juht ise, terve rahva poolt, aga see kitsam ringkond, selle instinkte võib mõõta psühhoanalüütilise meetodiga. See on see kastratsiooni kompleks, mis tahab võtta selle rahvale kuuluva õiguse ja toimetuse väga kitsa seitskonna kätte. Nii et ma ikkagi julgen toetada rahva loomulikku õigust valida oma riigipea. Täna tähelepanu eest.

Juhataja: Suur tänu, hr. Runnel. Juhatus pidas vahepeal nõu ja on kindlalt veendunud, et riigipea küsimus tuleb ära lahendada kohe praegu ja siin. Kuhugi edasi ei ole meil lükata nende küsimuste otsustamist. Meil on vaja põhiseaduse eelnõu lõpuni viimistleda ja üle anda see nii Ülemnõukogule kui Kongressile. Sõna palub veel pr. Liia Hänni. Palun.

L. Hänni: Austatud Assamblee juhataja, lugupeetud kolleegid. Ma tahaksin teie tähelepanu juhtida sellele, et meil on põhiseaduse eelnõu sees veel mitmeid alternatiive, mis seonduvad just nimelt vabariigi presidendi valimise küsimusega. Need on alternatiivne valimise kord -s 80 ja samuti ka vabariigi presidendi voli-

tuste küsimus. Nagu hr. Adams juba tähelepanu juhtis, on siin kaks alternatiivi. Et meil oleks küsimus igakülgselt läbi kaalutud, teen ma siiski ettepaneku teha vähemalt sõnavõttud kõigi nende alternatiivide kohta ja siis asuda hääletamisele. Ma võin anda nende alternatiivide täpse loetelu, mis kõik puudutavad ühte ja sama küsimuste kompleksi.

Juhataja: Hr. Lauri Vahtre. Palun.

L. Vahtre: Austatud kolleegid, ma olen siinamaani, kui selle küsimuse üle on vaieldud, ikka kaitsnud seisukohta, et küsimus otsevalimisest või kaudsest valimisest ei ole antud hetkel mitte niivõrd põhiseaduse headuse küsimus, kui võrd küsimus selle põhiseaduse eelnõu läbimineku sanssidest rahvahääletusel. Loomulikult on siin esitatud vastuväiteid, et me ei tea, millised need arvamused tegelikult rahva hulgas praegu on, aga ma usun, et iga ühel on selle kohta ka mingisugune arvamus ja ka küsitlus ei anna meile tõsikindlat vastust. Ja see arvamus on meil juba olemas ja selletõttu ma toetaksin küll seda ettepanekut, et lahendada praegu ära küsimus, kas meie arvates on rahvahääletuse kordamineku huvides vajalik sätestada otsevalimine või mitte. Ja kui me oleme selle ära otsustanud, siis saab ka järgmised alternatiivid läbi hääletada. Mõned neist langevad siis juba ka ise ära. See küsimus ei ole meil täna ootamatult tekkinud. Seda ei saa ka niimoodi võtta, et me peame nüüd kuidagi kiiruga otsustama. See küsimus on väga kaua aega üleväl olnud ja lõpmatuseni viivitada ei ole mõtet, sest viivitamine moonstab meie otsuse ausust ja objektiivsust rohkem kui nõndanimetatud kiirustamine. Ma tänan.

Juhataja: Suur tänu. Lugupeetud kolleegid, kas te olete päri, et viimasena võtab sõna hr. Adams, siis me lepime kokku, kui pikk tuleb vaheaeg, ja pärast vaheaega viime hääletamise läbi. Palun, piirdugem siis kahe sõnavõtjaga, need on härrad Erm ja Adams. Sõna on hr. Ermil. Palun.

A. Erm: Lugupeetud assambleeliikmed. Minul ei ole kahtlust, millise süsteemi poolt või mille poolt ma hääletaksin, ma arvan, et enamikul teist on ka selge, mida te ise arvate asjast, milline süsteem oleks parem, on ta siis see või teine. Aga argumendina käiakse meile praegu välja rahva arvamus. Ja see on tõesti niisugune omapärane argument, mida võib alati vaidlustada, aga küsitlustel on alati ka teatud tõepõhi all ja sellepärast ma tahan siiski veel rõhutada, et meie ei saa selle küsimuse otsustamisega praegu kiirustada. Mitte sellepärast, et me ei teaks, mida meie tahame, aga me peame ikka tõsiselt arutama, millised on tulemused. Siit on mul ettepanek, et me täna ei hakkaks neid küsimusi hääletama, sest me saime kõik need materjalid kätte täna kell 11, kui me siia tulime ja me olime hääletanud ühe asja. Nüüd on meile pandud ette teine asi ja nüüd nõutakse meilt kohest otsustamist. Minu meelest on see igatahes meie assamblee saadikute õiguste ahistamine. Ma tänan.

Juhataja: Suur tänu. Hr. Adams, palun.

J. Adams: Paar sõna Lauri Vahtrele. Ma arvan niimoodi, et tööpoolest ei mulle ega kellelegi teisele ei tule üllatusena, et me varem või hiljem seda küsimust jälle uuesti arutame. Hääletame. Aga Lauri Vahtre ei ole korrektne, kui ütleb, et üldse muudatusi ei ole. Minu jaoks oli palju ja ma usun, ka teiste assambleeliikmete jaoks oli presidendi volituste laiendamises küllaltki palju üllatusi. Ja mul on hirmus kahju, kui hr. Vahtre ei jaga minu võib-olla vähemusse jäävat seisukohta. Ma oleks heameelega näinud, et ta jagab seda, et siiski presidendi volitustel ja tema valimise viisil on mingisugune sisemine seos. Tänan.

Juhataja: Suur tänu, lugupeetud kolleegid. Pole mingit kahtlust, et kogu põhiseaduse eelnõu on üks selline süsteem, mille iga osa on teistega kas lähemalt või kaudsemalt seotud. Ma mõistan täielikult ka seda, et raske on kanda vastutuse koormat, eriti

sellisel juhul, kui tahetakse teha sellist otsustust, mis ei teeni ära rahva heakskiitu.

Juhatus on siiski seda meelt, et see raske samm tuleb meil astuda, poolt- ja vastuargumente me oleme ära kuulanud juba oma pool tosinat korda küll siin saalis. Kellelegi ei tohiks tulla üllatusena see, et nüüd on vaja veel kord mõõta, mis me selle küsimusega teeme. Nõus tuleb olla selle ettepanekuga, et on vaja teha vaheaeg selleks, et igauks saaks veel kord iseendaga, ja kui vaja, sõbraga nõu pidada, kas hääletada alternatiivi poolt või vastu. Hr. Erm, teie tegite ettepaneku, et ERSP vajab vaheaega. Palun, kui kauaks? Lugupeetud assambleeliikmed, vaheaeg veerand tundi. Töö jätkub kell 18.20. Vaheaeg.

V a h e a e g

Juhataja: Niisiis, kell on 18.20. Vaheaeg on lõppenud ja me jätkame tööd. Kohaloleku kontroll, palun. Meid on kohal 32. Küsimus, millele me peame vastuse andma, on lk. 9 § 56 ja küsimuse sisu seisneb selles, kas vabariigi president valitakse rahva poolt või teeb seda siiski parlament. Alternatiivina on esitatud meile tekst, et rahvas valib presidendi. Hääletamisele lähebki alternatiiv. Loevad nii poolt- kui ka vastuhääled. Kui poolthääli on rohkem, siis kirjutatakse §-sse 56 mõte, et rahvas valib presidendi. Kes on selle poolt, et lisada §-sse 56 alternatiivina esitatud tekst - kõrgemat riigivõimu teostab rahvas, hääleõiguslike kodanike kaudu ka vabariigi presidendi valimisega. Hääletame. Katkestan selle hääletusvooru, kahjuks kolm assambleeliiget tulid parasjagu sisse. Vabandan, me viime veel kord läbi kohaloleku kontrolli. Palun veel kord kohaloleku kontroll. Kohal on 35 assambleeliiget. Hääletamisele läheb § 56 alternatiiv. Kes on §-s 56 esitatud alternatiivi poolt? Hääletame. 13 poolt- ja 21 vastuhäälega on Assamblee langetanud otsustuse, et § 56 ei lisata

teksti. Seega on Assamblee pärast väga pikki vaidlusi ja korduvaid hääletusi teinud lõpliku otsustuse, mille sisuks on see, et presidendi valib parlament.

Järgmine alternatiiv on lk. 11 §-s 71 ja see käsitleb Riigikogu otsustusvõimet. Palun, kes ekspertidest tuleb ja selgitab seda alternatiivi? Hr. Raidla. Palun.

J. Raidla: Lugupeetud juhataja, lugupeetud assambleeliikmed!

Järgmine alternatiiv on tegelikult §-s 66.

Juhataja: Vabandan.

J. Raidla: Kuid põhjust vabanduseks ei olegi, sellepärast et eelmine hääletus muutis tegelikult § 66 alternatiivi mõttetuks, järelikult on võimalik mul ka ekspertide grupi nimel § 66 alternatiiv nii-öelda käigult tagasi võtta. Küll aga enne järgmiste alternatiivide juurde minekut on mul ettepanek Assambleele anda võimalus ekspertgrupile otsustada enne homset ülejäänud alternatiivide saatus, millised tagasi võtta, millised mitte, sest on vaieldamatult selge, et suur osa esitatud alternatiividest olid omavahelises üks-üheses seoses alternatiiviga §-s 56. Neid otsuseid käigult tegema mind ei ole volitatud.

Juhataja: §-s 71 alternatiiv äsjalahendatud probleemi küll ei puuduta, küsimus on Riigikogu kvoorumist.

J. Raidla: Jah, see on tõsi, ekspertide arvamus seda alternatiivi esitades oli, et 1/4-line kvoorum Riigikogus otsuste langetamiseks on liialt väike situatsioonis, kus demokraatia traditsioon ei ole kahjuks veel jõudnud Eestis objektiivsetel põhjustel kinnistuda ja erakondlik struktuur välja kujuneda, mis normaalses, tavalises, pikaajalise traditsiooniga demokraatlikus riigis tagaks automaatselt parlamendi töövõime. See olekski võimalik. Ma usun, et ka see on probleem, mille üle on Assamblees korduvalt väideldud, vaieldud, toodud poolt- ja vastuargu-

mente ja arvatavasti on ka selle probleemi kohta olemas juba väljakujunenud seisukohad, täiendav argumentatsioon vaevalt et midagi siia lisab.

Juhataja: Millised on küsimused? Küsimusi ei ole. Veel kord suur tänu. Kas keegi soovib sõna võtta selles küsimuses? Hr. Peet Kask. Palun.

P. Kask: III ja IV toimkonna nimel tutvustan lühidalt toimkondade seisukohta. Seda alternatiivi toetas 7-st kohalolijast üks ja 6 olid vastu. Diskussiooni käigus jõuti mõttele, et igal juhul ei peaks põhitekstis olema nii kõrge kvoorumi nõuet. Sellega nõustus ka kohalolija, et aja jooksul, vähemalt viie aasta pärast peaks olema kindlasti madalama kvoorumi nõue. Aga ka see, kohal tekkinud kompromiss kehtestada kõrgema kvoorumi nõue näiteks 5 aastaks ei leidnud liikmete poolt vastuvõtmist. Üks oli poolt, 7 selle vastu, et kehtestada 5 aastaks kõrget kvoorumit. Üldiselt leiti, et madal kvoorum distsiplineerib ja kõrge kvoorumiga tulevad kvoorumi mändud paratamatult esile. Vastuhääletamisi hakatakse tegema nupuga "kohal", keegi ei pakkunud ka retsepti, kuidas seda vältida või mida sellisel juhul teha. Tänan.

Juhataja: Suur tänu. Hr. Adams, palun.

J. Adams: Head kolleegid, see kvoorumi probleem on üks huvitav poliitilis-psühholoogiline probleem, mida mina olen põnevusega jälginud juba 3 aastat. Tähendab, me alustasime kõik igal pool täieliku kvoorumi nõudest. Üksteise järgi on institutsioonid läinud seda teed, et nad on kvoorumit alandanud. Nii juhtus see Ülemnõukogus, siis oli Eesti Komitees. Siin on, tekkinud mitmesuguseid vahevariante, kusjuures ma mäletan seda, et kui omal ajal tuli siia hr. Taagepera, ütles ta, et Ameerikas ei ole neil üldse niisugust probleemi. Kvoorumi loetakse alati kohalolijaks, kui seda ei kontrollita. Need mudelid olid täiesti vastuvõtmatud enamikule

meie ühiskondliku elu tegelastele. Pikapeale hakati tema soovitusi ja teisi kuulama ja nüüd oleme taas selle punkti ees. Siia lisandub nüüd meie viimase aja valuline kogemus kvoorumimängudest, mis minu arvates avastati siin, Ülemnõukogu saalis. Eesti Komiteesse jõudsid kvoorumimängud väikese hilinemisega ja viimane Eesti Kongress vältis kvoorumimängu, ma ütleksin, üle noatera. Kui meie kõige fundamentalistlikumad saadikud oleks õigel hetkel tabanud, nad oleksid samuti saanud ilusa kvoorumimängu läbi viia. Toimkonnas vaieldes on huvitav, et kaks vastandlikku prühholoogilist teooriat võistlevad omavahel. Üks ütleb, et saadikut tuleb kamandada tööle nii-öelda kepidistsipliiniga, ja teine ütleb, et kui kepidistsipliini ei ole, siis elu nõuded meelitavad saadikud saali tööle. Millised faktid on selle tõestuseks? No küll tuli kvoorumit, kui otsustati erakorralise olukorra kehtestamist. See tähendab, kui on tõeliselt oluline poliitiline küsimus, siis tullakse kas või lennukiga või maa alt kohale. Ja see praktika kehtib ka igal pool mujal maailmas. Samal ajal on mul olnud viimastel aastatel tänu headele sõpradele võimalus külastada paari parlamenti. On jäänud mulje, et parlamentides vaieldakse suhteliselt harva selliste küsimuste üle, kus on vajalik iga saadiku kohalolu. Veel enam, muidugi teiste maade parlamendid on enamasti suuremad kui Eesti oma. Tihtipeale jäetakse väiksema poliitilise tähtsusega küsimused ainult nende saadikute vaielda, kes tunnevad ennase selle eriala spetsialistidena, ja ülejäänud saadikud tegelevad hoopis millegi muuga. Selles mõttes on väikesed kvoorumid täiesti omal kohal. Minule täiesti arusaamatu on Eesti ajakirjanduses praegu levinud trafaretne seisukoht, et kui meie eelnõusse jääb kvoorumiks 25%, tähendavat see siis Riigikogu, 100-pealise koletise diktatuuri. Kuidas seda väidet seletada, seda ma ei oska kuidagi. Tänan teid.

Juhataja: Suur tänu. Hr. Hallaste.

I. Hallaste: Härra juhataja, lugupeetud assambleeliikmed! Ma saan aru ekspertide soovist panna sisse kvoorumiks pool koosseisust, kuid selline nõue tegelikult ei teeni neid eesmärke, mida lugupeetud eksperdid seavad. Mispärast tahetakse kehtestada kõrge kvoorum nõue? Loodetakse, et see sunnib käima valitud Riigikogu liikmeid tööle, et siis ei ole saal pooltühi. On püütud kujundada muljet, nagu Riigikogu liikmed töötaksid ainult saalis. Tegelikult distsiplineerib palju rohkem see, et seaduste vastuvõtmisel on poolthäälte enamus. See tähendab seda, et ei ole võimalik mingisugusel väikesel seltskonnal saalist välja astudes teha kogu parlament täielikult töövoimetuks, otsustusvoimetuks, teha ta ainult jutukoguks. See näide, mille hr. Adams tõi viimase Eesti Kongressi istungjärgu kohta, oli väga kujukas. Seal loeti kaks korda ühel hetkel kvoorumit ja selgus, et kolm inimest on kvoorum piirist üle. Oleks need inimesed, kes nõudisid kvoorum lugemist, saalist välja marssinud, oleks nad natukene rohkem taibanud kvoorumimängu, neid oli seal 6 inimest, oleks asi tehtud olnud. Eesti Kongress oleks rahulikult võinud laiali minna. Samasugune olukord tekib kvoorum nõudega ka Riigikogus. See tähendab, mingi väga väike seltskond, kes, saades aru, et nüüd nad võivad saalist välja astumisega või isegi jättes vajutamata nupule "kohal" mõjutada otsustamise käiku, küsimust blokeerida, hakkavad mõjutama tegelikku tööd. Või õigemini teevad organi töövoimetuks. Selline olukord oleks aga väga kurb ja mõjuks ka demokraatialle kahjulikult. Niipea, kui on poolthäälte enamuse nõue, võib rahulikult kvoorum nõude üleüldse ära kaotada, siis hakkavad vastutama juba erakonnad selle eest, et nende toetajad, fraktsioonide liikmed, oleksid kohal ja tõepoolest suudaksid maksimaalselt väljendada oma seisukohta. Võtame kas või täna toimunud hääletuse, mis oli 5 või 10 minutit tagasi, kus hääletati, et presidendi valib Riigikogu. Kui oleks presidendi rahva poolt valimise

pooldajaid tulnud siia saali, nii et oleks 60 inimest täis, võib-olla oleks otsus olnud teistsugune. Ma loodan, et ei oleks, aga oleks võimalik olnud otsuse muutmise. Nii et need erakonnad, kelle esindajaid siin saalis ei ole, kes aga leiavad, et rahvas peab otse valima, süüdistagu nüüd ise, mispärast nad ei hoolitsenud oma liikmete kohaloleku eest. Tulevikus hakkavad distsipliini tagama hoopis teised reeglid ja distsipliin saab olema palju kõrgem kui siis, kui kvoorum nõudeks on veel 50%. Ma kutsun üles hääletama alternatiivi vastu. Aitäh.

Juhataja: Tänan. Sõnasoovijaid rohkem ei ole, me saame asuda hääletama. Kohaloleku kontroll, palun. Kohal on 35 assambleeliiget. Hääletamisele tuleb alternatiiv §-st 71. Kes on §-s 71 esitatud alternatiivi poolt? Hääletame. 6 poolt- ja 25 vastuhäälega otsustas Assamblee, et §-i 71 ei viida sisse alternatiivteksti, mis oleks suurendanud Riigikogu nõutavat kvoorumit.

Lugupeetud kolleegid, nagu te kuulsite, vajavad eksperdid nõupidamiseks aega, et põhjendada või võtta tagasi neid alternatiive, mis järgnevad. Ma usun, et samas situatsioonis oleme meiegi, sest järgnevad alternatiivid käsitlevad otseselt neid probleeme, mis on seotud riigipeaga. Juhatus pidas nõu ja otsustas, et on otstarbekohane täna tööpäev lõpetada ja jätkata homme kell 11. Enne kui me lõpetame istungi, pakub juhatus sõna kõigile toimkondade esimeestele. Palun, kes toimkondade esimeestest soovivad sõna? Hr. Jürgenson, palun.

K. Jürgenson: Ma palun rakendusotsust väljatöötava toimkonna liikmetel kohe pärast istungi lõppu koguneda eetikakomisjoni kabinetti. Aitäh.

Juhataja: Tänan. Hr. Kask.

P. Kask: Ma palun niihästi III kui ka IV toimkonna liikmeid ühiselt koguneda kohe pärast istungi lõppu ruumi 111. Meil on vähemalt üks alternatiiv veel läbi vaatamata. Tänan.

Juhataja: Tänan rohkem sõnasoove ei ole. Sellega on tänane

istung lõppenud. Me kohtume taas homme kell 11. Head õhtut!